

Міністерство освіти і науки України
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
Факультет суспільних наук
Кафедра філософії

Навчально-методична серія
«КАФЕДРА ФІЛОСОФІЇ»

Уляна Ханас, Юрій Ходанич

ФІЛОСОФІЯ СЕРЕДНІХ ВІКІВ ТА
ВІДРОДЖЕННЯ
НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
для студентів за спеціальністю 033 «Філософія»

Ужгород – 2018

УДК ...

Ханас У., Ходанич Ю **Філософія Середніх віків та Відродження: навчально-методичні рекомендації** для студентів спеціальності 033 «Філософія» / У. Ханас, Ю. Ходанич Навчально-методична серія «КАФЕДРА ФІЛОСОФІЇ». – Ужгород: Редакційно-видавничий відділ ДВНЗ «Ужгородський національний університет», 2018. – 58 с.

Розробники:

Ханас Уляна Ярославівна, доцент, кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії факультету суспільних наук УжНУ

Ходанич Юрій Михайлович, викладач кафедри філософії факультету суспільних наук УжНУ

Рецензенти:

Хоменко Тетяна Іванівна, доцент, кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії факультету суспільних наук УжНУ.

Затверджено на засіданні кафедри філософії факультету суспільних наук ДВНЗ «Ужгородський національний університет», протокол № 2 від 27 вересня 2018 року.

Схвалено методичною комісією факультету суспільних наук ДВНЗ «Ужгородський національний університет», протокол № 1 від 26 вересня 2018 року.

© Уляна Ханас, 2018

© Навчально-методична серія «Кафедра філософії»

ЗМІСТ

1	ВСТУП	4
2	МЕТА І ЗАВДАННЯ ДИСЦИПЛІНИ	6
3	ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ	8
4	СТРУКТУРА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ	9
5	ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ	11
6	МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ОПРАЦЮВАННЯ ЛЕКЦІЙНОГО МАТЕРІАЛУ	20
7	МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДО СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ	21
8	МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ТА ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ ТА ІНДИВІДУАЛЬНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ	35
9	ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ ДЛЯ ПРОВЕДЕННЯ МОДУЛЬНОГО ТА ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ ЗНАНЬ	39
10	ТЕСТОВІ КОНТРОЛЬНІ ЗАВДАННЯ	44
11	КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ СТУДЕНТІВ	51
12	РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА	55

ВСТУП

Навчальна дисципліна «Філософія Середніх віків та Відродження» є важливою ланкою в системі теоретико-методологічних основ фахової освіти за спеціальністю 033 «Філософія», освітнього рівня бакалавр.

Середньовічна філософія та доби Відродження не тільки хронологічно займає проміжне положення між Античністю і Новим часом, але й має свою специфічну філософську парадигму, що забезпечує неперервність розвитку філософської думки. Важливість і актуальність філософії Середніх віків визначається значущістю в історії світової філософії, періоду виникнення філософських учень, шкіл, течій і напрямів, становлення філософської проблематики, ідейно-світоглядним змістом якої стає духовно-ідеальне тлумачення реальності, що прийшла на зміну філософії Античності. Відродження – перехідний період, від Середніх віків до Нового часу, епоха, протягом якої помітно змінюються змістові наголоси у філософській парадигмі, зокрема орієнтація на людину, природно-тілесне бачення світу та розумову діяльність.

Основною метою курсу є виявлення логіки історико-філософського процесу в його найбільш важливіших фазах – зародження, становлення й утвердження. Реалізація цієї мети передбачає з'ясування суті філософських парадигм цього періоду через вивчення вчень мислителів, теоретична діяльність яких відтворює спосіб християнського філософування протягом перших п'ятнадцяти століть нової ери на теренах “старого світу”.

Навчальна дисципліна є нормативною для студентів другого року навчання за спеціальністю 033 «Філософія». Цей курс входить до блоку “Історія філософії” циклу фундаментальних дисциплін.

Структурно курс складається з чотирьох модулів. У першому і третьому модулях вивчається середньовічна філософія від ранньохристиянської думки до філософії пізньої схоластики. Розглядаються проблеми, пов'язані зі специфікою середньовічного способу філософування, зв'язок богослів'я і філософії у середньовічній культурі, співвідношення розуму та одкровення тощо. Особливу увагу приділено вивченню праць таких мислителів як Тертуліан, Оріген, Августин, Діонісій Ареопагіт, Боецій, Ансельм Кентерберійській, П'єр Абеляр, Бонавентура, Фома Аквінський та інші.

У другому модулі аналізуються концепти філософської думки мусульманського середньовіччя через ознайомлення з вченнями філософів Багдадської та Кордовської шкіл, зокрема, аль-Кінді, аль-Фарабі, Ібн-Сіні, Ібн-Рушда й інших та її вплив на європейську філософію.

У четвертому модулі «Філософія доби Відродження» вивчається європейська ренесансна філософія. Розглядаються основні риси та етапи розвитку філософії Ренесансу, специфіка ренесансного гуманізму, на основі аналізу вчень Лоренцо Валли, Марсіліо Фічіно, Джованні Піко делла Мірандоли, Миколи Кузанського, християнська антропологія Мішеля Монтеня і Еразма Роттердамський та ін. З'ясовуються головні здобутки ренесансної філософії в галузі філософської антропології, онтології, гносеології, етики, соціальної філософії.

Викладання курсу «Філософія середніх віків та доби Відродження» розраховане на 17 навчальних тижнів (по 6 години аудиторних занять щотижня). Форми контролю: поточна оцінка роботи на семінарських заняттях, перевірка виконання індивідуальних завдань, модульні контролі знань та підсумковий контроль – екзамен.

2. МЕТА І ЗАВДАННЯ ДИСЦИПЛІНИ

Мета: формування у студентів спеціальності 033 «Філософія» цілісного уявлення про філософію середніх віків та доби Відродження, теоретичного підґрунтя для розуміння специфіки характеристик та проблем цього періоду; ознайомлення студентів зі значенням християнства для трансформації європейської філософської думки; вивчення та аналіз основних філософських вчень Середньовіччя та доби Відродження, а також особливостей становлення й розвитку арабської філософії, її значення. Студенти повинні зрозуміти зв'язок між філософією Середніх віків і Відродження та філософськими парадигмами Античності й наступними періодами розвитку філософії.

Завдання:

- ✓ навчити студентів читати та розуміти першоджерела та тексти середньовічної філософії;
- ✓ зрозуміти зв'язок між розвитком релігії та філософської думки в Середні віки;
- ✓ ознайомитися з основними методами схоластичної філософії;
- ✓ осмислити духовну основу філософських вчень, їх роль та значення для наступного розвитку філософської думки та культури;
- ✓ проаналізувати особливості розвитку арабської філософії, її основні концепти та значення;
- ✓ вивчити особливості ренесансного філософського мислення;
- ✓ окреслити ключові аспекти сучасної філософії, що беруть початок у середньовічній філософії та філософії Відродження.

У рамках курсу «Філософії Середніх віків та Відродження» студентам пропонується вивчення філософських ідей та вчень середньовічних філософів та філософів епохи Відродження в їх хронологічному порядку, завдяки чому студенти мають можливість прослідкувати особливості розвитку філософії.

У результаті вивчення курсу студент повинен:

Знати:

- ✓ об'єкт, предмет, структуру, категорії та методологію Середньовічної філософії та філософії доби Відродження;
- ✓ історію становлення й джерела філософії Середніх віків та Відродження;
- ✓ основні напрямки середньовічної філософської думки та доби Відродження;

- ✓ сутність філософських вчень та праць філософів-мислителів цього періоду
- ✓ специфіку та особливості розвитку арабської філософії, її значення;
- ✓ особливості ренесансного філософського мислення.

Вміти:

- ✓ орієнтуватися в історико-філософському процесі;
- ✓ аналізувати філософські тексти періоду Середньовіччя та Відродження;
- ✓ оперувати основними категоріями середньовічної філософії та доби Відродження;
- ✓ виокремлювати концепти античної філософії в спадку патристики;
- ✓ тлумачити особливості та проблемні питання періодів та напрямів Середньовіччя та Відродження;
- ✓ критично осмислювати вплив середньовічної філософської думки на розвиток духовної культури, а також проблеми цього періоду, відображені у сучасній філософії;
- ✓ здійснювати порівняльний аналіз;
- ✓ формувати та аргументувати власні висновки.

Місце дисципліни в структурно-логічній схемі підготовки фахівців

Курс середньовічної філософії та філософії Відродження завдяки тому, що охоплює відповідні періоди розвитку людства, взаємодіє з великою кількістю гуманітарних та навіть природничих дисциплін, що мають на меті окреслення історичного розвитку відповідних наук. Успішне оволодіння навчальним матеріалом дисципліни ґрунтується на знаннях отриманих у процесі вивчення наступних дисциплін: «Антична філософія», «Релігієзнавство», «Всесвітня історія», «Стродавнього Сходу», «Логіка», «Історія та культура України». Знання отримані з дисциплін «Філософія Середніх віків та Відродження» будуть опорними для вивчення таких дисциплін як: «Філософія Нового часу», «Некласична філософія 19-п.20 ст.», «Філософія релігії», «Філософія історії» тощо.

3. ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Найменування показників	Галузь знань, спеціальність, освітній рівень	Характеристика навчальної дисципліни	
		денна форма навчання	заочна форма навчання
Кількість кредитів – 8	Галузь знань 03 гуманітарні науки	Нормативна	
	Спеціальність 033 Філософія		
Модулів – 2	Філософія	Рік підготовки:	
Змістових модулів – 4		2-й	2
Індивідуальне науково-дослідне завдання		Семестр	
Загальна кількість годин – 240		1-й	1
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – 3 сем. – 3 самостійної роботи студента – 3	Освітній рівень: бакалавр	Лекції	
		72 год.	8
		Семінарські	
		36 год.	
		Лабораторні	
		Самостійна робота	
		132 год.	232
Індивідуальні завдання:			
Вид контролю: іспит			

Примітка.

Співвідношення кількості годин аудиторних занять до самостійної і індивідуальної роботи становить:

для денної форми навчання – 1/1 108 год. / 132 год.

4. СТРУКТУРА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин									
	денна форма					Заочна форма				
	усього	у тому числі				усього	у тому числі			
		л	с	інд	с.р.		л	п	інд	с.р.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Змістовий модуль 1. Ранньохристиянська філософія										
Тема 1. Вступ до християнської філософії	4	2	1		1	4	0,5			3,5
Тема 2. Повчання апостольських отців	4	2	1		1	4				4
Тема 3. Парахристиянські філософські вчення. Гностицизм. Маніхейство	4	2	1		1	4				4
Тема 4. Християнські апологети	4	2	1		1	4				4
Тема 5. Донікейська патристика. Тертуліан. Оріген	4	2	1		1	4	0,5			3,5
Тема 6. Післянікейська патристика. Кападокійці	4	2	1		1	5				5
Тема 7. Латинська післянікейська патристика. Августин Аврелій	9	4	1		4	9	0,5			8,5
Тема 8. Містичне богослов'я. Діонісій Ареопагіт	6	2	1		3	5				5
Тема 9. Від патристики до схоластики. Северин Боецій	8	2	2		4	8	0,5			7,5
Разом за змістовним модулем 1	47	20	10		17	47	2			45
Змістовий модуль 2. Філософія в мусульманському світі										
Тема 10. Іслам і ранні філософські вчення	6	2	1		3	6				6
Тема 11. Багдадська філософська школа	6	2	1		3	6	0,5			5,5
Тема 12. Кордовська філософська школа	6	2	1		3	6	0,5			5,5
Тема 13. Гебрейська філософія в Арабському халіфаті	6	2	1		3	6				6
Разом за змістовним модулем 2	24	8	4		12	24	1			23
Змістовий модуль 3. Західноєвропейська схоластика										
Тема 14. Рання схоластика	9	2	1		6	9	0,5			8,5
Тема 15. Іоанн Скот Еріугена	8	2	1		5	8				7
Тема 16. Дискусія про універсалії	8	2	1		5	8	0,5			7,5
Тема 17. Філософія шкіл	8	2			6	8				8
Тема 18. Філософія Ансельма Кентерберійського	9	2	1		3	9	0,5			8,5
Тема 19. Філософія П'єра Абеляра	9	2	1		6	9	0,5			8,5
Тема 20. Заснування релігійних	8	2			6	8				8

орденів										
Тема 21. Філософія ордену францисканців. Бонавентура	8	2	1		6	8				8
Тема 22. Філософія ордену домініканців. Фома Аквінський	16	4	2		10	16	0,5			15,5
Тема 23. Експериментальна філософія	11	2	1		8	11	0,5			10,5
Тема 24. Філософія Іоанна Дунса Скота	9	2	1		6	9				9
Тема 25. Філософська спадщина Вільяма Оккама	9	2	1		6	9				9
Тема 26. Містична філософія. Мейстер Екхарт і Григорій Палама	9	2	1		6	9				9
Разом за змістовним модулем 3	119	28	12		79	119	3			116
Змістовий модуль 4. Філософія доби Відродження										
Тема 27. Гуманістична філософія	12	4	2		6	12	0,5			11,5
Тема 28. Неоплатонізм. Філософія Ніколи Кузанського	6	2	1		3	6	0,5			5,5
Тема 29. Містична філософія Якоба Бьоме	6	2	1		3	6				6
Тема 30. Натурфілософія	10	2	2		6	10	0,5			9,5
Тема 31. Християнська антропологія: Мішель Монтень і Еразм Роттердамський	7	2	2		3	7	0,5			6,5
Тема 32. Суспільно-політичні доктрини Ренесансу	9	4	2		3	9				9
Разом за змістовним модулем 4	50	16	10		24	50	2			48
Усього годин	240	72	36		132	240	8			232

5. ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Змістовий модуль 1. Ранньохристиянська філософія

Тема 1. Вступ до християнської філософії

Філософсько-релігійні течії пізньої античності, історичні, соціальні, культурні передумови виникнення християнства. Перші спроби і основні напрямки його теоретичного осмислення. Еволюція неоплатонізму: неоплатонізм александрійський та неоплатонізм латинського Заходу. Загальнофілософські течії доби синкретизму.

Порівняння філософського сенсу біблейських ідей з античною філософською традицією (монотеїзм, креаціонізм, антропоцентризм, ідея безсмертя, Ерот та Агапе, новий зміст історії та життя людини). Філософська мозаїка Філона Александрійського (25 до н.е. 50 н.е.).

Ідея „середнього віку” та відношення до середньовіччя в європейській традиції. Історичні обставини та форми існування середньовічної філософії. Філософія християнського європейського Середньовіччя як поєднання філософії патристики і філософії схоластики. Проблема періодизації. Джерела середньовічної філософії.

Тема 2. Повчання апостольських отців

Християнська проблематика в світлі філософської методології античності. Пошуки принципів середньовічного філософування.

Напоучувальна і теоретична діяльність апостольських отців. Формування етичних засад християнства: послання Ігнатія Антіохійського, Дідахе, Канони святих апостолів. Головні світоглядні положення: спасіння, воскресіння (Климент Римський). Пастир Герми - апокрифічний апокаліпсис: світ як храм, і ідея побудови храму в душі.

Тема 3. Парахристиянські філософські вчення. Гностицизм.

Маніхейство

Релігійно-філософський синкретизм гностичної свідомості в духовній культурі еллінізму. Історична специфіка християнського гностицизму: пневматологія, натуралістичний персоналізм, окультизм, сотеріологія, міфологізм. Гностицизм апостольської доби. Симон Маг. Гностицизм II століття. Офітські секти. Гностичні вчення Валентина та Василіда.

Дуалізм маніхейства. Вчення Мані про подвійний початок світу та людської душі. Шляхи подолання зла.

Тема 4. Християнські апологети

Ставлення християнських апологетів до античної спадщини. Спроба примирення античної філософії та християнства у творах Юстина Флавія (Мученика) (100-166). Філософське переосмислення Бога

Принципове дистанціювання від минулого у Татіана (кінець II -початок III ст.). Ідея зв'язку двох світів

Переспрямування філософії, переосмислення людського призначення. Перетворення ідеї категоріального розуму на ідею розуму того хто причастився. Слово як повідомлення.

Тема 5. Донікейська патристика. Тертулліан. Оріген

Розповсюдження християнства. Поняття патристики. Патристика та патрологія. Грекомовна та латиномовна апологетика. Основні представники.

Донікейська патристика. Теоретичне визначення тринітарної проблеми у Квінта Септимія Тертулліана (160-230); ставлення до античної філософської мудрості; про співвідношення Отця і Сина. Творення за Словом. Співвідношення імені та істини як існування і сутності. Афіни чи Єрусалим? Провідна ідея релігійної концепції Тертулліана: вірую, тому що абсурдно.

Формування християнської філософсько-теологічної доктрини. Александрійська богословська школа (Климент та Оріген) і Академія у вигнанні Орігена. Проблема християнського виховання і освіти. Застосування античної спадщини для обґрунтування християнської філософії. Перша спроба систематизації християнського вчення у творчості Орігена (185-254): вчення про Трійцю, про вічну народженість Сина, теорія творення, вчення про субординацію, про вічність світу, теорія апокатастасиса, апофатизм, про потрібне прочитання Біблії. Вплив платонізму на філософські погляди Орігена.

Тема 6. Післянікейська патристика. Кападокійці

Християнський Нікейський собор (325), його роль у формуванні християнських догматів. Афанасій і Арій: дискусія про статус Сина. Про походження Святого Духа.

Золота доба патристики (IV-V ст.). Розробка тринітарної проблеми Василем Великим (330-379), Григорієм Назіанзіном (Богословом) (330-390) та Григорієм Нісським (335-394). Про іпостасі Бога. Розвиток вчення про Святий Дух. Розробка категорій Буття, Відмінність, Тотожність. Бесіди на Шостоднев Василя Великого. Вчення Григорія Нісського про людину - перша християнська антропологія.

Немезій Емеський (IV-V ст.). Про природу людини. Роздуми про долю, провидіння; людська особистість та Абсолютна Особистість Бога.

Тема 7. Латинська післянікейська патристика. Августин Аврелій

Латинська патристика до Августина. Християнські письменники III та IV ст.: Кіпріан, Арнобій, Лактанцій, Марій Вікторін.

Аврелій Августин (354-430) - видатний представник патристичної філософії. Сповідь як філософування. Проблема Бога та Світу. Бог як Трійця. Божественний Лик як Особа. Творення. Ідеї як думки Бога. Структура темпоральності і вічність. Тлумачення пізнавального процесу. Теодіцея. Зло, і його статус. Воля, свобода та благодать.

Проблема свободи волі. Світоглядні орієнтири християнства: віра, надія, любов. Вчення про людину. Абсолютна Особистість і людська особистість. Сутність людини - любов. Призначення людини - бути особистістю. Концепція історичного процесу.

Тема 8. Містичне богослов'я. Діонісій Ареопагіт

Діонісій Ареопагіт і апофатична теологія. Ареопагітики, та їхнє місце у ранньохристиянській філософії. Свідоме пристосування вчення платонізму про Першоєдине до теоретичного освоєння християнської проблематики.

Апофатичне та катафатичне богослов'я. Про Божественне Ніщо. Вчення про Трійцю. Про єдино-розподілену сутність трьох іпостасей божества. Про імена Бога. Діалектична спрямованість процесу пізнання: сутність і метод. Співвідношення чуттєвого, раціонального і містичного пізнання. Тлумачення проблеми зла. Земна та небесна ієрархія.

Тема 9. Від патристики до схоластики. Северин Боецій

Філософська спадщина Аніція Манлія Северина Боеція (430-524). Твори Боеція як опосередковуюча ланка між пізньоантичною християнською філософією та філософією раннього Середньовіччя. Праці з логіки. Діалектика як логіка: вчення про універсалії, або про існування загального. Теологічні трактати. Про співвідношення іпостасей Трійці. Праця Розрада від філософії, та її місце у творчому доробку філософа. Проблема християнського буття. Божественний розум і доля людини. Проблема зла. Свобода і випадковість. Про віру і розум.

Завершення патристичної доби та перехід до схоластики. Творчість Максима Сповідника (579/80-662). Максим Сповідник - останній самотній представник грецької патристики. Про природу Христа. Філософія і містика. Проблема Трійці. Божественне пізнання і любов.

Змістовий модуль 2. Філософія в мусульманському світі

Тема 10. Іслам і ранні філософські вчення

Виникнення ісламу. Формування і поширення мусульманської культури. Ідейні та науково-теоретичні джерела виникнення середньовічної філософії мусульманського світу.

Іслам і ранні філософські вчення. Філософські погляди мутакаламів. Філософська концепція мутазалітів. Васил Ібн Ата. Школа ашарітів.

Тема 11. Багдадська філософська школа

”Філософ арабів“ аль-Кінді – засновник арабомовної мусульманської філософії. Формування арабо-іранського перипатетизму. Філософська та наукова діяльність аль-Фарабі. Вчення про класифікацію наук. Проблема взаємодії Бога і світу. Розробка теоретико-пізнавальної та логічної проблематики. Етико-соціальна доктрина.

Творчість Абу Алі Ібн-Сіні (Авіцени) та його внесок в розвиток світової науки та філософії. Енциклопедія наук Авіцени. Вчення про пізнання. Розв'язання проблем універсалій. Метафізика Авіцени. Психологія. Соціальна утопія. Внесок Авіцени в розвиток природознавства.

Рух суфіїв. Творчість аль-Газалі - засновника андалузського перипатетизму. Ідеї суфізму в працях аль-Газалі. Філософська утопія Ібн-Гудеймея.

Тема 12. Кордовська філософська школа

Арабо-іспанський філософський центр. Ідеї аристотелізму в працях Ібн Баджа (Авемпаце). Погляди Ібн Туфеля.

Філософія Ібн-Рушд (Аверроеса) - вищий пункт в розвитку арабомовного перипатетизму. Відношення між релігією, богослов'ям та філософією. Одвічність Бога і світу. Проблема безсмертя розуму і смертності душі. Аверроїзм як течія в західноєвропейській середньовічній філософії.

Тема 13. Гебрейська філософія в Арабському халіфаті

Містична течія у гебрейській середньовічній філософії. Середньовічна юдейська філософія: Ібн Гебїроль (Авіцеброн), Мойсей-бен-Маймун (Маймонід).

Вплив арабської та єврейської філософії на європейську схоластику. Шляхи контакту. Толедська школа перекладачів.

Змістовий модуль 3. Західноєвропейська схоластика

Тема 14. Рання схоластика

Схоластика як історико-культурне явище західно-християнського Середньовіччя. Етапи розвитку схоластики: рання (IX - XII ст.), середня (XIII ст.), пізня (XIV - XV ст.).

Культурна ситуація доби раннього Середньовіччя у Західній Європі VIII-XII ст.: школи, університети. Специфіка філософування: нерозподіленість та взаємопроникнення науки, філософії та теології; оформлення схоластичного методу (так і ні). Доба Каролінгського відродження. Алкуїн (735-804) - митець навчання. Диво, знак, смисл. Диво діалогу. Загадка як засіб пізнання і навчання.

Тема 15. Іоанн Скот Еріугена

Філософія ірландських монастирських шкіл. Теоретична спадщина Іоанна Скота Еріугени (бл.810 - після 877). Проблема співвідношення розуму та віри. Алегоричне тлумачення Писання. Сенси розуміння. Невимовність осягнення Бога. Вплив неоплатонізму і творів Діонісія Ареопагіта на погляди Еріугени. Розум у функції віри. Реалістичне вирішення проблеми універсалій. Вчення про чотири природи як інтерпретація процедури онтологізації світу. Творення світу як послідовне сходження від Божественної єдності до множинності світу речей. Фінальна еволюція душ - як замкнення кола творення в Бозі через ідеї.

Тема 16. Дискусія про універсалії

Дискусія про універсалії та її місце в історії середньовічної філософії. Питання: як існує загальне, або універсалії? Можливі вирішення проблеми: номіналізм, реалізм, концептуалізм.

Засновники традицій: Іоанн Росцелін (бл.1050-1122) - номіналізм; Ансельм Кентерберійський (1033-1109), Гільом з Шампо (бл.1068-1121) - реалізм; П'єр Абеляр (1079-1142) - концептуалізм.

Теологічні наслідки розуміння філософських питань. Ортодоксія і еретичне тлумачення Трійці.

Тема 17. Філософія шкіл

Шартрська філософська школа (X-XII ст.). Засновники та видатні представники. Філософсько-теологічна і природознавча проблематика

досліджень. Методологія: спроба поєднання аристотелізму й платонізму, формальна логіка і діалектика. Неоплатонічна тенденція в трактовці святої Трійці. Екзегетика. Розуміння матерії. Атомізм Гільома з Конша. Приклад вирішення проблеми універсалій.

Сен-Вікторська філософська школа (XII ст.). Засновники та видатні представники. Молитва та містичне споглядання в культурній програмі школи. Єдність містицизму і культури як кредо Гуго Сен-Вікторського (1096-1141). Роздуми з приводу тлумачення біблійських текстів. Вчення про світ як знак невидимої реальності. Психологія. Рішар Сен-Вікторський (? -1173) про мистецтво Божественного споглядання. Віра доповнює розумну розвідку. Бернар Клервоський (1091-1153): досвід і правила духовного сходження.

Тема 18. Філософія Ансельма Кентерберійського

Ансельм д'Аоста (Кентерберійський) (1033-1109). Класичний варіант реалізму. Переваги віруючого розуму. Теодіцея. Монологіон - апостеріорні (за наслідками) доведення Божественного буття. Прослогіон - апріорний аргумент буття Бога і філософська доля онтологічного доказу. Вчення про Вищу Сутність. Бог як Трійця. Процес творення. Творення з нічого. Творення як Божественне самопізнання. Бог та людина. Про свободу волі і зло. Двоїстість волі. Свобода і справедливість. Зло як прояв поганої (дурної) волі, що забуває справедливість. Про необхідність безсмертя душі.

Тема 19. Філософія П'єра Абеляра

Поміркований реалізм (концептуалізм) П'єра Абеляра (1079-1142) у поглядах на природу універсалій. Поняття, універсалія, концепт. Сумнів та правила дослідження. Діалектика (логіка) та її функції. Діалектичні дослідження Трійці: Бог, і Бог як Трійця, співвідношення іпостасей. Наявність платонічних тенденцій. Раціо та його роль у теології. Два полюси знання про Бога: істини одкровення та спроба їх логічної інтерпретації. Розумію, щоб вірувати. Фундаментальні принципи етики. Гріх і його природа. Воля Бога і воля людини. Гріховність як свідомо згода волі на вчинок. Гріх як людське презирство до волі Бога. Критерій людської особистості - інтелектуальність.

Тема 20. Заснування релігійних орденів

Історичний, соціальний і культурний розвиток Західної Європи у XIII ст. Розквіт схоластичної філософії у Європі. Систематизація розуму та віри.

Негативні тенденції в християнській церкві. Віддалення церкви від людини. Рухи протесту під євангельськими стягами. Монахи-мандрівники, проповідники-мандрівники. Ідеї нової церкви, боротьба за моральну чистоту кліру. Франциск Ассізький (1182-1226) - виразник духовного оновлення християнської церкви. Іманентизм в ставленні до Бога і світу, наука радісного співчуття і споглядання буття, любові до Бога і божественного творіння. Францисканці.

Доменік де Гусман - засновник чернецького ордену домініканців. Безкомпромісна боротьба за чистоту християнської віри. Активна проповідь християнських ідей еретикам і язичникам.

Тема 21. Філософія ордену францисканців. Бонавентура

Університет в Парижі - провідний осередок теологічної і спекулятивно-філософської думки. Францисканський орден в університеті з 1235 року. Визначні представники: Александр Гельський і Бонавентура, Роджер Бекон і Іоанн Дунс Скот.

Александр Гельський (1185-1245) - перший схоласт-фахівець з філософії Аристотеля, знавець арабської філософії. Автор цілісної богословської системи. Теодіцея. Бог як першообразна, діюча і кінцева причина усіх речей. Самопізнання Бога як відкриття ідей світу і прототип творення з нічого.

Бонавентура з Боньяреї (1221-1274). Спадкоємець і наступник Франциска Ассізького. Філософія і теологія. Філософія як пролог та інструмент теології. Призначення віри і завдання розуму. Ставлення до античної спадщини. Бог і Світ. Насіння розуму. Вчення про матерію. Матерія духовних і тілесних істот. Філософська містика. Пізнання і споглядання. Стани духовного споглядання. Людське пізнання і божественне осявання. Людина і Бог. Путівник людини до Бога.

Тема 22. Філософія ордену домініканців. Фома Аквінський

Домініканський орден в університеті Парижа з 1229 року. Видатні представники: Альберт Великий, Фома Аквінський, Мейстер Екхарт.

Альберт Великий (бл.1193-1280). Відмінність філософії та теології. Проблема пізнання. Залежність методів від предмету пізнання. Грецькі філософи і християнські теологи. Реалістичне вирішення проблеми універсалій. Науковий інтерес.

Фома Аквінський (1225-1274). Філософія Фоми - найвище досягнення західноєвропейської схоластичної думки. Розум та віра. Філософія і Теологія. Теологія як священна наука. Філософія - служниця теології. Істини розуму та істини одкровення. Фундаментальна структура метафізики. Матерія і форма. Субстанційна і акциденційна подвійність форми. Сутність та існування. Потенція і актуальність. Проблема Буття: Божественне буття і буття світу. П'ять доказів буття Бога. Вирішення проблеми універсалій. Вчення про душу. Рівні та форми пізнавальної діяльності. Обґрунтування безсмертя душі. Вчення про особистість. Проблема свободи волі. Етична доктрина. Віра, що веде розум.

Перетворення томізму на офіційну доктрину католицької церкви. Вплив томізму на сучасну католицьку філософію.

Тема 23. Експериментальна філософія

Експериментальна філософія та перші наукові дослідження епохи схоластики. Оксфордський університет. Квадрівіум як передумова розвитку емпіричної науки і філософії природи. Роберт Гроссетест (1175-1253) - науковець і теолог. Фізика і метафізика світла. Космологія. Дослідження з логіки.

Роджер Бекон (1214-1292). Ідея перетворення знання. Енциклопедія наук. Обґрунтування наукової методології. Про чотири перешкоди на шляху істини. Аргументація та експеримент як два способи отримання знання. Роль досвіду в процесі пізнання. Про внутрішній і зовнішній досвід. Широчінь

наукових інтересів. Спроба подолання конфлікту між теологією та філософією. Послідовне проведення ідеї відмежування теології від світських наук (філософії). Поміркований реалізм у вирішенні питання про універсалії. Містика. Астрологія.

Тема 24. Філософія Іоанна Дунса Скота

Науково-філософський світогляд Іоанна Дунса Скота (бл.1265-1308). Засновник шотландської філософської школи, що посіла провідне місце у францисканському ордені. Дотепний критик томізму. Спроба розведення філософії та теології за предметом, методом, логікою і метою пізнання. Логічна проблематика. Метафізика як максимальне пізнання. Вчення про матерію та форму. Принцип індивідуації в позитивному земному бутті, що приєднується до видовизначальної форми. Проблема універсалій. Номіналістичні тенденції у метафізиці Іоанна Дунса Скота. Вчення про волю і розум. Про примат волі. Про свободу волі.

Тема 25. Філософська спадщина Вільяма Оккама

Вільям Оккам (бл.1280-1350) - видатна постать філософії пізнього Середньовіччя. Ідея незалежності віри від розуму: теологія - не наука, а філософія не є її служниця. Пізнання інтуїтивне і абстрактне. Концепція двох істин та визволення філософії від теології. Номіналізм у вирішенні проблеми універсалій. Бритва Оккама, та руйнування основ метафізики і традиційної гносеології. Логіка Оккама. Новий метод наукового дослідження. Проблема буття Бога. Емпіризм і примат індивідуального.

Оккам як провісник кризи і наступної руйнації ідеалів колективної свідомості - здобутку християнської церкви. Переддень раціоналізму Нового часу. Оккам і оккамісти.

Тема 26. Містична філософія. Мейстер Екхарт і Григорій Палама

Йоган Екхарт (Мейстер Екхарт) (1260-1327) - творець німецької містики. Засади спекулятивної містики. Вчення про модуси Божественного Абсолюту: Божество і Бог. Сутність Бога (Бог в собі) та природа Бога (як проявлена сутність). Без Бога і світ, і людина - ніщо. Вчення про душу. Жаринка - найвища сила душі. Процес пізнання та його етапи. Розум, пам'ять і воля у співвідношенні з Ликами Трійці. Повернення (сходження) людини до Бога. Доброчесне життя, добрі справи і Божественне милосердя - умови містичного поєднання людини і Бога.

Св.Григорій Палама (1296-1359) - засновник, практик та теоретик візантійського містичного вчення ісихазм, послідовник попередніх східних містиків Іоанна Лествичника, Максима Сповідника та ін., розробник техніки споглядальної містики. Автор релігійно-філософських творів, присвячених обґрунтуванню аскетизму та узагальненню досвіду монастирсько-споглядальної містики.

Втрата схоластичною філософією свого впливу та зародження ренесансної філософії у XIV-XV століттях.

Змістовий модуль 4. Філософія доби Відродження

Тема 27. Гуманістична філософія

Головні риси та основні напрямки розвитку філософії Відродження: гуманістичний, неоплатонічний, натурфілософський.

Філософія гуманізму та напрацювання основних рис ренесансного світогляду. Кінець сповідальної філософії. Звернення до античного культурного доробку. Антропологічна орієнтація гуманістичного світогляду. Данте Аліґ'єрі (1265-1321) як предтеча культури Ренесансу. Основні філософські ідеї. Божественне творення. Душа. Про призначення людини.

Гуманізм Франческо Петрарки (1304-1374). Самопізнання і самосвідомість особистості. Етико-політичні дебати Поджо Браччоліні (1330-1459) та Леонардо Бруні (1369-1444). Неопікуреїзм Лоренцо Валла (1407-1457) і його етична позиція щодо розуміння блага, природи задоволення, принципу шляхетної насолоди.

Тема 28. Неоплатонізм. Філософія Ніколи Кузанського

Неоплатонізм філософії Відродження. Нікола Кузанський (1401-1464). Трактат Про вчене незнання. Людське знання по відношенню до знання Божественного як нескінченного. Синтез неоплатонічних та християнських елементів з новими гуманістичними ідеями. Проблема співвідношення Бога та Універсуму. Ідея саморозгортання Абсолюту. Містичний панентеїзм Кузанця. Вчення про богоподібність людини. Вчення про пізнання. Інтелектуальна інтуїція як найвища форма пізнавальної діяльності. Діалектичні ідеї про співпадання протилежностей .

Подальший розвиток платонічної філософії в Італії. Марсиліо Фічіно (1433-1499) і платонівська академія у Флоренції. Неоплатонічна інтерпретація переходу від Бога до природи. Бог скрізь. Вчення про світову ієрархію. Душа як центр свободи. Джованні Піко делла Мірандола (1463-1494). Проблема людської свободи.

Тема 29. Містична філософія Якоба Бьоме

Світогляд Якоба Бьоме (1575-1624) - християнський неортодоксальний містичний теїзм зі значною пантеїстичною тенденцією. Наступник німецької містики, діалектики платонізму, натурфілософської думки. Три форми діалектики: Божественного існування, космології, антропології. Теософія. Вчення про Бога і його структуру. Особливості пантеїзму: Божественне творення як необхідне. Трійця і троїстість творіння. Діалектика протилежностей - принцип структури і динаміки усього сущого. Взаємозв'язок пізнання і містики. Вчення про людину. Суперечність людської природи.

Вплив діалектичних ідей Бьоме на формування філософії Нового часу.

Тема 30. Натурфілософія

Натурфілософський етап у розвитку філософії Ренесансу. Бернардіно Телезіо (1509-1588). Вчення про власні початки природи. Матерія та безтілесні активні сили. Вчення про саморух матерії. Сенсуалістична теорія пізнання.

Нова філософія Всесвіту Франческо Патріці (1529-1597). Критика аристотелізму. Початок речей. Матерія, простір та час у філософії Ф.Патріці. Вчення про Всеєдине. Нескінченність світу у космології. Всезагальне одухотворення. Етика любові до себе.

Натуралістична філософія Джордано Бруно (1548-1600). Вчення про Єдине. Матерія і форма. Атомізм і монадологія. Панпсихізм і світова душа. Простір і час. Розвиток космологічних ідей. Бруно про нескінченність Всесвіту та численність світів. Панентеїзм Бруно. Діалектичні ідеї. Теорія пізнання. Етика героїчного ентузіазму.

Тема 31. Християнська антропологія: Мішель Монтень і Еразм Роттердамський

Філософія людини. Мішель Монтень (1533-1592). Доля філософії. Розумне і вільне філософування проти тиранії схоластичних догм. Особливості скептицизму: співіснування сумніву і широкій віри. Пізнання як процес. Відносність знання. Людина - найцікавіший предмет філософського дослідження. Критика антропоцентризму. Воля до життя як основа мудрості.

Відродження та релігія. Реформація та Відродження. Гуманістична концепція християнської філософії Еразма Роттердамського (1467-1536). Лютер (1483-1546) та його відношення до філософії і гуманізму Відродження.

Тема 32. Суспільно-політичні доктрини Ренесансу

Людина і суспільство в ренесансному світогляді. Концепція "громадянського гуманізму". Політико-філософські доктрини Н.Макіавеллі (1464-1527). Вчення про співвідношення політики і моралі, добра і зла в історії. Політична теорія абсолютизму Жана Бодена. Теорія природного права Гуго Гроція.

Утопічне вчення Томаса Мора (1478-1535). Антиіндивідуалістичне тлумачення суспільного життя. Тотальний гілозоїзм та утопічно-релігійна філософія Томмазо Кампанелли (1568-1639).

Історичне значення філософії доби Відродження.

6. МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ОПРАЦЮВАННЯ ЛЕКЦІЙНОГО МАТЕРІАЛУ

Лекційна форма занять має широкі можливості для розвитку самостійності і творчої активності студентів. Завдання викладача – навчити студента активно слухати лекцію, мислити «паралельно» (синхронно!) із лектором і конспектувати її зміст. Конспектування лекції складається із двох етапів: записів, зроблених на самій лекції, і наступної самостійної роботи студента над ними. Обробляти тему краще всього цілком, коли вона повністю прочитана на лекціях. Обробка лекційного матеріалу є продовженням лекційної роботи під час самостійної роботи студента з дисципліни «Філософія Середніх віків та Відродження», її зміст повинні складати такі види завдань:

1. Вивчення лекційного матеріалу, доповнюючи його тезами із рекомендованої літератури і насамперед з першоджерел.

2. Порівняння тексту лекції з матеріалом підручників з дисципліни, доповнення; складання плану теми, визначення логіки висвітлення матеріалу на лекції і в підручниках.

3. При обмеженому об'ємі лекційного курсу деякі питання викладаються в адаптивній формі. Студенти отримують завдання доповнити матеріал інформацією із рекомендованої літератури.

4. З тих самих причин лектор може пропустити громіздкі викладки; студентам пропонується опрацювати їх самостійно, використовуючи підручники та іншу рекомендовану літературу.

5. Для розвитку навичок узагальнення і систематизації отриманих знань пропонується завдання: виконати структурно-логічний аналіз тем, в якому виявити логіку і послідовність змісту матеріалу, виділити основний і допоміжний матеріал.

Контроль за виконанням цієї підготовки здійснюється викладачем на лекційних та семінарських заняттях шляхом індивідуального усного або загального письмового опитування студентів за питаннями наведеними наприкінці кожної теми.

7. МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДО СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

Тема 1. Занепад Античності та доба синкретизму

1. Духовна революція біблейського послання:
 - а) співвідношення змісту християнських ідей з античною філософською традицією;
 - б) Філон Александрійський, та його філософська інтерпретація Біблії.
2. Гностична філософія, та її історична специфіка.
3. Східний і західний гностицизм:
 - а) Симон Маг;
 - б) офіти;
 - в) вчення Валентина та Василіда.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Апокрифы древних христиан. – М., 1989.
2. Библия. – М., 1988.
3. Гностики или о лжеименном знаний. – К., 1996.
4. Карсавин Л.П. Святые отцы и учителя Церкви. – М., 1994. – С. 11-38.
5. Кондзьолка В.В. Історія середньовічної філософії. – Львів, 2001.
6. Лосев А.Ф. История античной философии в конспективном изложении. – М., 1998. – С.117-181.
7. Лосев А.Ф. История античной эстетики. Итоги тысячелетнего развития. – М., 1992. – Кн.1. – С. 242-305.
8. Майоров Г.Г. Формирование средневековой философии. – М., 1979.
9. Пашук А.І. Нариси з історії середніх віків: Підручник для студ. вищ. навч. закл. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. – С. 12-43.
10. Плотин. Против гностиков // Плотин. Эннеады. – Т.2. – К., 1996. – С. 38-65.
11. Поснов М.Э. Гностицизм второго века и победа христианской мысли над ним. – Киев, 1917, Брюссель, 1991.
12. Реале Дж., Антисери Д. Западная философия от истоков до наших дней. – Т.2. Средневековье. – СПб., 1994. – С. 3-23, 27-32.
13. Свенцицкая И.С. Изгои Вечного города. Первые христиане в Древнем Риме. – М., 2006.
14. Философия западноевропейского Средневековья. – СПб., 2005.
15. Трофимова М.К. Философско-исторические вопросы гностицизма. – М., 1979.
16. Целлер Э. Очерк истории греческой философии. – М., 1996. – С. 275-282.
17. Чанышев А.Н. Курс лекций по древней и средневековой философии. – М., 1991. – С. 348-371.
18. Чаша Гермеса. – М., 1996.

Тема 2. Формування християнської філософсько-теологічної доктрини

1. Доктринальні та філософські проблеми християнства. Теоретичні рівні розуміння біблійських текстів:
 - а) моральні вчення апостольських отців: Пастир Герми; Дідахе, Канони святих апостолів.
 - б) ранньохристиянська апологетика: Юстин, Татіан, Афінагор, Мануцій Фелікс Тертулліан.
2. Александрійська богословська школа: Климент та Оріген.
3. Систематизація християнського вчення у праці Орігена «Про засади».

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Александрова О.В. Філософія Середніх віків та доби Відродження. – К., ПАРАПАН. 2002. – С. 16-41.
2. Дідахе. – Львів: Свічадо, 2002.
3. Жильсон Э. Философия в средние века. – М., 2004.
4. Лосев А.Ф. История античной эстетики. Итоги тысячелетнего развития. – М., 1992. – Кн. 1. – С. 4-55.
5. Мейендорф Иоанн. Введение в святоотеческое богословие. – Вильнюс-Москва, 1992.
6. Карсавин. Л.П. Святые отцы и учителя Церкви. – М., 1994. – С. 38-108.
7. Кондзьолка В.В. Історія середньовічної філософії. – Львів, 2001.
8. Копплстон Ф.Ч. История средневековой философии. – М., 1997. – С. 28-34.
9. Нариси з історії середніх віків: Підручник для студ. вищ. навч. закл. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. – С. 44-80.
10. Неретина С.С. Верующий разум. К истории средневековой философии. – Архангельск, 1995. – С. 24-114.
11. Ориген. О началах. – СПб., 2007.
12. Ориген. Против Цельса. Апология христианства. – М., 1996.
13. Пастырь Гермы. Апокрифические тексты. – М., 1997.
14. Патристика. Новые переводы, статьи. – Нижний Новгород, 2001. Пашук А.І.
15. Ранние отцы церкви. – Брюссель, 1988.
16. Ранович А.Б. Первоисточники по истории раннего христианства. Античные критики христианства. – М., 1990.
17. Реале Дж., Антисери Д. Западная философия от истоков до наших дней. – Т.2. Средневековье. – СПб., 1994. – С. 25-27, 32-39.
18. Тертуллиан. Избранные сочинения. – М., 1994.
19. Чанышев А.Н. Курс лекций по древней и средневековой философии. – М., 1991. – С. 371-391.
20. Чаша Гермеса. – М., 1996.

Тема 3. Філософія патристики

1. Нікейське і післянікейське вчення. Собор у Нікеї (325 р.) і значення його рішень для формування християнсько-теологічної доктрини.
2. Каппадокійський гурток і розробка тринітарної проблематики.
3. Григорій Нісський. Подальший розвиток діалектики та вчення про людину.
4. Спадщина Августина Аврелія; основні філософські ідеї.
5. Бог як Трійця і Бог як Абсолютна Особистість.
6. Вчення про людину; людська особистість. Про безсмертя душі.
7. Тлумачення пізнавального процесу: мета, критерій, складові.
8. Божественне творення: структура темпоральності та вічність.
9. Енхірідіон, або світоглядні орієнтири християнства.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Августин Аврелій. Сповідь. – К., 1996.
2. Аверинцев С.С. Софія-Логос. Словник. – К., 1999. – С. 252-272, 382-392.
3. Александрова О.В. Філософія Середніх віків та доби Відродження. – К., ПАРАПАН, 2002. – С. 41-82.
4. Александрова А.В. Об особенностях диалектики патристики / Філософсько-антропологічні студії 2001. – К., Стилос. 2001. – С. 239-258.
5. Александрова О.В. Досвід сходження у філософії східної патристики як джерело формування цілісності духу особистості / Наукові записки. Том XII. Філософський факультет. – К., КНУШТ. 2004. – С.27-35.
6. Антология мировой философии: В 4-х т. – М., 1969. – Т. 1. Ч. 2. – С. 581-621.
7. Антология средневековой мысли (Теология и философия европейского Средневековья). В 2-х т. – СПб., 2001. – Т. I. – С. 19-112.
8. Бл. Августин. Энхиридион или о вере, надежде и любви. – К., 1996.
9. Григорій Нісський. Життя Мойсея. – Львів. Свічадо. – 2001.
10. Григорий Нисский. Об устройении человека. – СПб., 1995. – С. 7-110.
11. Дионисий Ареопагит. Мистическое богословие. Письма. Божественные имена // Мистическое богословие. – К., 1991.
12. Дионисий Ареопагит. О божественных именах. О мистическом богословии. – СПб., 1995.
13. Дионисий Ареопагит. О небесной иерархии. – СПб., 1997.
14. Дионисий Ареопагит. Таинственное богословие (перевод А.Ф. Лосева) // Символ. – Париж, 1995. – № 33. – С. 247-261.
15. Карсавин Л.П. Святые отцы и учителя Церкви. – М., 1994. – С. 108-160.
16. Копплстон Ф.Ч. История средневековой философии. – М., 1997. – С.38-68.
17. Кремона Карло. Августин из Гиппона. Разум и вера. – М., 1995.
18. Лосев А.Ф. История античной эстетики. Итоги тысячелетнего развития. – М., 1992. – Кн. 1. – С. 55-64, 81-91.
19. Майоров Г.Г. Формирование средневековой философии. – М., 1979. – С. 181-341.

20. Максим Исповедник. Комментарии на книгу Дионисия Ареопагита // Дионисий Ареопагит. О божественных именах. О мистическом богословии. – СПб., 1995. – С. 3-367.
21. Максим Исповедник. Комментарии на книгу Дионисия Ареопагита // Дионисий Ареопагит. О небесной иерархии. – СПб., 1997. – С.3-157.
22. Немезий Эмесский. О природе человека. – М., 1998. – С. 5-176.
23. Неретина С.С. Верующий разум. К истории средневековой философии. – Архангельск, 1995. – С. 114-125, 199-215.
24. Пашук А.І. Нариси з історії середніх віків: Підручник для студ. вищ. навч. закл. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. – С. 44-174.
25. Ранние отцы Церкви. – Брюссель, 1988.
26. Рассел Б. История западной философии: В 2-х т. – М., 1993.
27. Реале Дж., Антисери Д. Западная философия от истоков до наших дней. Т.2. Средневековье. – СПб., 1994. – С. 39-74.
28. Соколов В.В. Средневековая философия. – М., 1979. – С.51-84.
29. Столяров А.А. Аврелий Августин. Жизнь. Учение и его судьбы // Августин А. Исповедь. – М., 1991. – С. 5-50, 377-383.
30. Трубецкой Е.Н. Мирозерцание Блаженного Августина // Бл.Августин. Энхиридион или о вере, надежде и любви. – К., 1996. – С. 350-411.
31. Флоровский Г.В. Corpus Areopagiticum. Преп. Максим Исповедник // Дионисий Ареопагит. О небесной иерархии. – М., 1997. – С. IX-LXVI.
32. Чанышев А.Н. Курс лекций по древней и средневековой философии. – М., 1991. – С. 428-445, 465-466.

Тема 4. Від філософії патристики до філософії схоластики

1. Ареопагитики: філософський зміст.
2. Про єдино-розподілену сутність трьох іпостасей божества та Божественне Ніщо.
3. Діалектика процесу пізнання: катафатика і апофатика.
4. Небесна і земна ієрархія. Світобудова.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Августин Аврелій. Сповідь. – К., 1996.
2. Аверинцев С.С. Софія-Логос. Словник. – К., 1999. – С. 252-272, 382-392.
3. Александрова О.В. Філософія Середніх віків та доби Відродження. – К., ПАРАПАН, 2002. – С. 41-82.
4. Александрова А.В. Об особенностях диалектики патристики / Філософсько-антропологічні студії 2001. – К., СтилоС. 2001. – С. 239-258.
5. Александрова О.В. Досвід сходження у філософії східної патристики як джерело формування цілісності духу особистості / Наукові записки. Том XII. Філософський факультет. – К., КНУШТ. 2004. – С.27-35.
6. Антология мировой философии: В 4-х т. – М., 1969. – Т. 1. Ч. 2. – С. 581-621.
7. Антология средневековой мысли (Теология и философия европейского Средневековья). В 2-х т. – СПб., 2001. – Т. I. – С. 19-112.

8. Бл. Августин. Энхиридион или о вере, надежде и любви. – К., 1996.
9. Григорій Нісський. Життя Мойсея. – Львів. Свічадо. – 2001.
10. Григорий Нисский. Об устройении человека. – СПб., 1995. – С. 7-110.
11. Дионисий Ареопагит. Мистическое богословие. Письма. Божественные имена // Мистическое богословие. – К., 1991.
12. Дионисий Ареопагит. О божественных именах. О мистическом богословии. – СПб., 1995.
13. Дионисий Ареопагит. О небесной иерархии. – СПб., 1997.
14. Дионисий Ареопагит. Тайнственное богословие (перевод А.Ф. Лосева) // Символ. – Париж, 1995. – № 33. – С. 247-261.
15. Карсавин Л.П. Святые отцы и учителя Церкви. – М., 1994. – С. 108-160.
16. Коллстон Ф.Ч. История средневековой философии. – М., 1997. – С.38-68.
17. Кремона Карло. Августин из Гиппона. Разум и вера. – М., 1995.
18. Лосев А.Ф. История античной эстетики. Итоги тысячелетнего развития. – М., 1992. – Кн. 1. – С. 55-64, 81-91.
19. Майоров Г.Г. Формирование средневековой философии. – М., 1979. – С. 181-341.
20. Максим Исповедник. Комментарии на книгу Дионисия Ареопагита // Дионисий Ареопагит. О божественных именах. О мистическом богословии. – СПб., 1995. – С. 3-367.
21. Максим Исповедник. Комментарии на книгу Дионисия Ареопагита // Дионисий Ареопагит. О небесной иерархии. – СПб., 1997. – С.3-157.
22. Немезий Эмесский. О природе человека. – М., 1998. – С. 5-176.
23. Неретина С.С. Верующий разум. К истории средневековой философии. – Архангельск, 1995. – С. 114-125, 199-215.
24. Пашук А.І. Нариси з історії середніх віків: Підручник для студ. вищ. навч. закл. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. – С. 44-174.
25. Ранние отцы Церкви. – Брюссель, 1988.
26. Рассел Б. История западной философии: В 2-х т. – М., 1993.
27. Реале Дж., Антисери Д. Западная философия от истоков до наших дней. Т.2. Средневековье. – СПб., 1994. – С. 39-74.
28. Соколов В.В. Средневековая философия. – М., 1979. – С.51-84.
29. Столяров А.А. Аврелий Августин. Жизнь. Учение и его судьбы // Августин А. Исповедь. – М., 1991. – С. 5-50, 377-383.
30. Трубецкой Е.Н. Мирозерцание Блаженного Августина // Бл.Августин. Энхиридион или о вере, надежде и любви. – К., 1996. – С. 350-411.
31. Флоровский Г.В. *Corpus Areopagiticum*. Преп. Максим Исповедник // Дионисий Ареопагит. О небесной иерархии. – М., 1997. – С. IX-LXVI.
32. Чанышев А.Н. Курс лекций по древней и средневековой философии. – М., 1991. – С. 428-445, 465-466.

Тема 5. Філософія в мусульманському світі

1. Ідейні та науково-теоретичні джерела виникнення середньовічної філософії мусульманського світу.

2. Іслам і ранні філософські вчення (мутазаліти, мутакалами, школа ашаритів).
3. Багдадська філософська школа.
 - а) «Філософ арабів» аль-Кінді - засновник арабомовної мусульманської філософії;
 - б) Філософська та наукова діяльність аль-Фарабі. Вчення про класифікацію наук. Проблема взаємодії Бога і світу. Розробка теоретико-пізнавальної та логічної проблематики. Етико-соціальна доктрина;
 - в) Творчість Абу Алі Ібн-Сіні (Авіцени), його внесок в розвиток світової науки та філософії. Енциклопедія наук Авіцени. Вчення про пізнання. Розв'язання проблем універсалій. Метафізика Авіцени. Психологія. Соціальна утопія. Внесок Авіцени в розвиток природознавства.
4. Кордовська філософська школа.
 - а) Творчість аль-Газалі - засновника андалузського перипатетизму;
 - б) Філософські ідеї в працях Ібн Баджа та Ібн Туфеля.
 - в) Філософія Ібн-Рушд (Аверроеса) - вищий пункт в розвитку арабомовного перипатетизму. Відношення між релігією, богослов'ям та філософією. Одвічність Бога і світу. Проблема безсмертя розуму і смертності душі. Аверроїзм як течія в західноєвропейській середньовічній філософії.
5. Середньовічна юдейська філософія: Ібн Гебіроль, Мойсей Маймун.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Абу Хаму аль-Газами. Воскресшая наука о вере. – М., 1980. – С. 88-266.
2. Аверинцев С.С. Софія-Логос. Словник. – К., 1999. – 497 с.
3. Александрова О.В. Філософія Середніх віків та доби Відродження. – К., ПАРАПАН, 2002. – 382 с.
4. Аль-Фараби. Філософські трактати Алма-Ата, 1972. – С. 1-377.
5. Григорян С.Н. Средневековая философия народов Ближнего и Дальнего Востока. – М., 1966. – С. 5-346.
6. Ибн-Сина. Избранные философские произведения. – М., 1980. – С. 45-521.
7. Кондзьолка В.В. Історія середньовічної філософії. – Львів, 2001.
8. Копплстон Ф. Середньовічна філософія. – К., 1997. – С. 63-97.
9. Копплстон Ф.Ч. Истори средневековой философии. – М., 1997. – С. 195-247.
10. Пашук А.І. Нариси з історії середніх віків: Підручник для студ. вищ. навч. закл. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. – С.175-261.
11. Реале Дж., Антисери Д. Западная философия от истоков до наших дней. – Т.2. Средневековье. – СПб., 1994. – С.75-108.
12. Сагадеев А.В. Ибн-Сина. – М., 1985. – С. 4-212.
13. Соколов В.В. Средневековая философия. – М., 1979. – С. 191-298.
14. Хайруллаев М. Фараби. Эпоха и учения. – Ташкент, 1975. – С. 3-351.

Тема 6. Генеза західноєвропейської схоластики

1. Схоластика як історико-культурне явище західнохристиянського Середньовіччя. Етапи розвитку.

2. Доба Каролінгського відродження. Алкуїн. Диво, знак, смисл. Диво діалогу.
3. Дискусія про універсалії (номіналізм, реалізм, концептуалізм).
4. Теоретична спадщина Іоанна Скота Еріугени: проблема співвідношення розуму та віри; вчення про чотири природи; проблема універсалій.
5. Вчення Ансельма д'Аости (Кентерберійського): доведення буття Бога (апріорні та апостеріорні); про вищу Сутність, ідеї і творення; про свободу волі і зло.
6. Теоретичні роздуми П'єра Абеляра: концептуалізм у поглядах на природу універсалій; вчення про Трійцю; правила дослідження; етична доктрина.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Абельяр Петр. История моих бедствий. – М., 1959.
2. Абельяр Петр. Теологические трактаты. – М., 1995.
3. Абельяр Петр. Диалектика // Вопр. философии. – 1992. – № 3.
4. Александрова О.В. Філософія Середніх віків та доби Відродження. – К., ПАРАПАН, 2002. – С. 100-110.
5. Ансельм Кентерберийский. Сочинения. – М., 1995.
6. Антология мировой философии: В 4-х т. – М., 1969. – Т. 1, Ч. 2. – С. 787-908.
7. Антология средневековой мысли (Теология и философия европейского Средневековья). В 2 тт. – СПб., 2001. – Т.1. – С. 190-249, 403-426.
8. Баткин Л.М. Письма Элоизы к Абельяру. Личное чувство и его культурное опосредование // Человек и культура. – М., 1990.
9. Гегель Г.В.Ф. Лекции по истории философии. Книга третья // Сочинения. – М.-Л., 1935. – Т. XI. – С. 114-133.
10. Жильсон Э. Философия в средние века. – М., 2004.
11. Кондзьолка В.В. Історія середньовічної філософії. – Львів, 2001.
12. Коплстон Ф.Ч. История средневековой философии. – М., 1997. – С. 89-124.
13. Купреева И.В. Ансельм Кентерберийский. Биографический очерк // Ансельм Кентерберийский. Сочинения. – М., 1995. – С. 273-304.
14. Неретина С.С. Абельяр и специфика средневекового философствования // Абельяр Петр. Теологические трактаты. – М., 1995. – С. 5-49.
15. Неретина С.С. Абельяр и Петрарка: пути самосознания личности // Вопр. философии. – 1992. – № 3.
16. Неретина С.С. Верующий разум. К истории средневековой философии. – Архангельск, 1995. – С. 237-292.
17. Пашук А.І. Нариси з історії середніх віків: Підручник для студ. вищ. навч. закл. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. – С. 288-329.
18. Реале Дж., Антисери Д. Западная философия от истоков до наших дней. Т. 2. Средневековье. – СПб., 1994. – С.97-118.
19. Соколов В.В. Средневековая философия. – М., 1979.

20. Чанышев А.Н. Курс лекций по древней и средневековой философии. – М., 1991. – С. 486-509.
21. Штёкль А. История средневековой философии. – СПб., 1996. – С. 104-167.

Тема 7. Розквіт християнської схоластики (XIII ст.)

1. Домініканський орден в університеті Парижа (1229 р.). Альберт Великий (Больштедт) – відмінність філософії та теології.
2. Філософія Фоми Аквінського – найвище досягнення західноєвропейської схоластики.
 - а) Проблема буття: Боже буття і буття світу. Докази буття Бога;
 - б) Матерія і форма;
 - в) Двоїстість істини. Розум і віра. Філософія і теологія;
 - г) Проблема універсалій. Вчення про пізнання;
 - д) Антропологічні розмірковування Фоми Аквінського. Душа, особистість, проблема свободи волі;
 - е) Етична доктрина.
3. Франциск Ассізький.
4. Бонавентура із Боньяреї - видатний послідовник Франциска Ассізького
 - а) Ставлення до античної спадщини;
 - б) Бог і Світ;
 - в) Людське пізнання і божественне осявання;
 - г) Вчення про містичне сходження.
5. Експериментальна філософія і перші наукові дослідження Середньовіччя.
6. Роджер Бекон, його роздуми про:
 - а) предмет філософії і наукове знання;
 - б) роль досвіду і призначення математики у процесі пізнання;
 - в) християнську догматику.
7. Науково-філософський світогляд Іоанна Дунса Скота:
 - а) співвідношення філософії і теології, теології і науки.
 - б) універсалії;
 - в) матерія і форма.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Александрова О.В. Філософія Середніх віків та доби Відродження. – К., ПАРАПАН, 2002. – С. 110-128.
2. Антология мировой философии: В 4-х т. – М., 1969. – Т. 1, Ч. 2. – С. 823-890.
3. Антология средневековой мысли (Теология и философия европейского Средневековья). В 2 тт. – СПб., 2001. – С. 81-121, 122-140, 141-184, 283-318.
4. Бонавентура. Путеводитель души к Богу. – М., 1993. – С. 40-160.
5. Бл. Иоанн Дунс Скот. Трактат о Первоначале. – М., 2001.
6. Бл. Иоанн Дунс Скот. Избранное. – М., 2001.
7. Боргош Ю. Фома Аквинский. – М., Мысль, 1975.

8. Гегель Г.В.Ф. Лекции по истории философии. Книга третья // Сочинения. – Т. XI. – М.-Л., 1935. – С. 133-140, 152, 154-165.
9. Джохадзе Д.В., Стяжкин Н.И. Введение в историю западно-европейской средневековой философии. – Тбилиси., 1981. – С. 98-172, 190-202.
10. Жильсон Э. Философ и теология. – М., 1995.
11. Жильсон Э. Философия в средние века. – М., 2004.
12. Задворный В.Л. Святой Бонавентура и его эпоха // Бонавентура. Путеводитель души к Богу. – М., 1993. – С. 4-34.
13. Карсавин Л.П. Католичество. Общий очерк. – Петроград, 1918. Фототипическое изд. Брюссель, 1974.
14. Кондзьолка В.В. Історія середньовічної філософії. – Львів, 2001.
15. Коплстон Ф.Ч. Аквинат. Введение в философию средневекового мыслителя. – Долгопрудный, 1999.
16. Коплстон Ф.Ч. История средневековой философии. – М., 1997. – С.192-237, 253-273.
17. Маритен Ж. Философ в мире. – М., 1994.
18. Неретина С.С. Верующий разум. К истории средневековой философии. – Архангельск, 1995. – С. 319-340.
19. Пашук А.І. Нариси з історії середніх віків: Підручник для студ. вищ. навч. закл. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. – С. 288-329.
20. Реале Дж., Антисери Д. Западная философия от истоков до наших дней. Т.2. Средневековье. – СПб., 1994. – С. 133-160, 162-174.
21. Св. Франциск Ассизский. Сочинения. – М., 1995.
22. Свежавски С. Святой Фома, прочитанный заново // Символ. – Париж. – 1995. – № 33. – С. 7-185.
23. Соколов В.В. Средневековая философия. – М., 1979.
24. Стикко Мария. Святой Франциск Ассизский. – Париж, 1992.
25. Философия западноевропейского Средневековья. – СПб., 2005.
26. Фома Аквинский. 16 рекомендаций для приобретения сокровищ знания // Следы. – К., 1999. – Вып. 2. – С. 39.
27. Фома Аквинский. Сумма против язычников. Книга 1. – Долгопрудный., 2000.
28. Фома Аквинский Сумма теологии. Ч. 1. – К., 2002.
29. Фома Аквинский. О началах природы // Время, истина, субстанция: от античной рациональности к средневековой. – М., 1991.
30. Фома Аквинский. О сущем и сущности // Историко-философский ежегодник-88. – М., 1988.
31. Фома Аквинский. Сочинения. – М., 2002.
32. Хейзинга Й. Осень средневековья: В 3-х т. Т. 1. – М., 1995.
33. Цветочки святого Франциска Ассизского. – Брюссель, 1974.
34. Честертон Г.К. Святой Франциск Ассизский / Честертон Г.К. Вечный человек. – М., 1991. – С.13-92.
35. Честертон Г.К. Святой Фома Аквинский // Там само. – С. 265-356.
36. Штёкль А. История средневековой философии. – СПб., 1996. – С. 195-258.

Тема 8. Завершення середньовічної схоластики (XIV-XV ст.ст.)

1. Номіналізм пізнього Середньовіччя. Філософія Вільяма Оккама:
 - а) погляди щодо універсалій;
 - б) процес пізнання, пізнання Бога;
 - в) «Бритва Оккама».
2. Містична філософія Мейстера Екхарта - теологія, психологія, гносеологія:
 - а) вчення про Абсолют: «Бог в собі» і Бог як проявлена сутність;
 - б) вчення про душу. «Жаринка»;
 - в) пізнання та містичне сходження. Трактат про сестру Катрей.
3. «Ісихазм». Філософія Григорія Палами як обґрунтування аскетизму та узагальнення досвіду монастирсько-споглядальної містики.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Александрова О.В. Філософія Середніх віків та доби Відродження. – К., ПАРАПАН, 2002. – С. 128-137.
2. Антологія мировой філософії: В 4-х т. – М., 1969. – Т. 1, Ч. 2. – С. 890-907.
3. Антологія средневековой мысли (Теология и философия европейского Средневековья). В. 2 тт. – СПб., 2001.
4. Григорий Палама. Триады в защиту священно-безмолвствующих. – М., 1995.
5. Джохадзе Д.В., Стяжкин Н.И. Введение в историю западно-европейской средневековой философии. – Тбилиси, 1981. – С. 216-284.
6. Філософія західноєвропейського Середньовіччя. – СПб., 2005.
7. Кондзьолка В.В. Історія середньовічної філософії. – Львів, 2001.
8. Копплстон Ф.Ч. Історія средневековой философии. – М., 1997.
9. Мейстер Экхарт. Духовные проповеди и рассуждения. – М., 1991.
10. Майстер Экхарт. Об отрешенности. – М.-СПб., 2001.
11. Пашук А.І. Нариси з історії середніх віків: Підручник для студ. вищ. навч. закл. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. – С. 288-329.
12. Реале Дж., Антисери Д. Западная философия от истоков до наших дней. - Т.2. Средневековье. – СПб., 1994. – С. 175-192, 196-199.
13. Сабашникова М.В. Предисловие // Мейстер Экхарт. Духовные проповеди и рассуждения. – М., 1991. – С.19-68.
14. Соколов В. В. Средневековая философия. – М., 1979.
15. Словарь средневековой культуры. – М., 2003.
16. Уильям Оккам. Избранное. – М. 2002.
17. Штайнер Р. Мистика на заре духовной жизни нового времени и ее отношение к современным мировоззрениям. – Ереван, 1993.
18. Штёкль А. История средневековой философии. – СПб., 1995. – С. 259-305.

Тема 9. Філософія італійського гуманізму

1. Головні риси та основні напрямки розвитку філософії Відродження
2. Данте Аліг'єрі. Основні філософські ідеї: божественне творення, душа, про призначення людини.

3. Гуманізм Франческо Петрарки. Самопізнання і самосвідомість особистості.
4. Етико-політичні дебати Поджо Браччоїні та Леонардо Бруні.
5. Неоепікуреїзм Лоренцо Валла і його етична позиція щодо розуміння блага, природи задоволення, принципу шляхетної насолоди.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Александрова О.В. Філософія Середніх віків та доби Відродження. – К., ПАРАПАН, 2002. – С. 137-158.
2. Антология мировой философии: В 4-х т. – М., 1970. – Т. 2. – С. 53-85.
3. Баткин Л.М. Данте и его время. – М., 1965.
4. Баткин Л.М. Итальянское возрождение в поисках индивидуальности. – М., 1989. – С. 3-19.
5. Баткин Л. М. Итальянские гуманисты: стиль жизни и стиль мышления. – М., 1978.
6. Бердяев Н.А. Смысл истории. – Париж, 1969. – С. 68-226.
7. Бибахин В.В. Слово Петрарки // Петрарка Франческо. Эстетические фрагменты. – М., 1982. – С. 3-37.
8. Библер В.С. Мышление как творчество. – М., 1975.
9. Ванеев А.А. Два года в Абези. В память о Л.П. Карсавине. – Брюссель, 1990.
10. Гарэн Э. Проблемы итальянского Возрождения. – М., 1986.
11. Горфункель А.К. Гуманизм и натурфилософия итальянского Возрождения. – М., 1977. – С. 17-169, 205-265.
12. Горфункель А.К. Философия эпохи Возрождения. – М., 1980. – С. 15-99.
13. Данте Алигьери. Божественная комедия. – М., 1967.
14. Данте Алигьери. Малые произведения. – М., 1968.
15. Из истории культуры средних веков и Возрождения. – М., 1976. – С.65-91, 175-221, 245-276.
16. Итальянские гуманисты о церкви и религии. – М., 1963. – С.100-216.
17. История диалектики XIV-XVIII вв. – М., 1974. – С.35-62.
18. Кондзьолка В.В. Історія середньовічної філософії. – Львів, 2001.
19. Коплстон Ф.Ч. История средневековой философии. – М., 1997. – С. 379-391.
20. Кузнецов Б.Г. Идеи и образы Возрождения. – М., 1980. – С. 55-161.
21. Лоренцо Валла. Об истинном и ложном благе. О свободе воли. – М., 1989.
22. Лосев А.Ф. Эстетика Возрождения. Исторический смысл Возрождения. – М., 1998.
23. Неретина С.С. Абельяр и Петрарка: пути самопознания личности // Вопр. философии. – 1992. – № 3. – С. 134-160.
24. Пашук А.І. Нариси з історії середніх віків: Підручник для студ. вищ. навч. закл. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2007.
25. Петрарка Франческо. Избранное. – М., 1974.
26. Петрарка Франческо. Эстетические фрагменты. – М., 1982.

27. Сочинения итальянских гуманистов эпохи Возрождения (XV век). – М., 1985.
28. Эстетика Ренессанса. Антология: В 2-х т. – М., 1981.
29. Рассел Б. История западной философии: В 2-х т. – М., 1993.
30. Реале Дж., Антисери Д. Западная философия от истоков до наших дней. Т.2. Средневековье. – СПб., 1994. – С.237-273.
31. Ревякина Н.В. Творческий путь Лоренцо Валлы и его философское наследие // Резвицкий И.И. Философские основы теории индивидуальности. – Л., 1973. – С. 29-33.
32. Соколов В.В. Очерки философии эпохи Возрождения. – М., 1962.
33. Хоментовская А.И. Лоренцо Валла - великий итальянский гуманист. – М.-Л., 1964.

Тема 10. Неоплатонізм доби Відродження

1. Теоретичні погляди Ніколи Кузанського: проблема співвідношення Бога та Універсуму, ідея саморозгортання Абсолюту, містичний пантеїзм, вчення про богоподібність людини, вчення про пізнання.
2. Марсиліо Фічіно і платонівська академія у Флоренції. Неоплатонічна інтерпретація переходу від Бога до природи. Вчення про світову ієрархію.
3. Джованні Піко делла Мірандола. Проблема людської свободи.
4. Містичний пантеїзм Якоба Бьоме. Теософія і діалектика.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Александрова О.В. Філософія Середніх віків та доби Відродження. – К., ПАРАПАН, 2002. – С. 137-158.
2. Антология мировой философии: В 4-х т. – М., 1970. – Т. 2. – С. 53-85.
3. Баткин Л.М. Итальянское возрождение в поисках индивидуальности. – М., 1989. – С. 3-19.
4. Баткин Л. М. Итальянские гуманисты: стиль жизни и стиль мышления. – М., 1978.
5. Бёме Я. Аврора, или Утренняя Заря в восхождении. – М., 1990.
6. Бердяев Н.А. Смысл истории. – Париж, 1969. – С. 68-226.
7. Библер В.С. Мышление как творчество. – М., 1975.
8. Ванеев А.А. Два года в Абези. В память о Л.П. Карсавине. – Брюссель, 1990.
9. Гарэн Э. Проблемы итальянского Возрождения. – М., 1986.
10. Горфункель А.К. Гуманизм и натурфилософия итальянского Возрождения. – М., 1977. – С. 17-169, 205-265.
11. Горфункель А.К. Философия эпохи Возрождения. – М., 1980. – С. 15-99.
12. Из истории культуры средних веков и Возрождения. – М., 1976. – С.65-91, 175-221, 245-276.
13. Итальянские гуманисты о церкви и религии. – М., 1963. – С.100-216.
14. История диалектики XIV-XVIII вв. – М., 1974. – С.35-62.

15. Кондзьолка В.В. Історія середньовічної філософії. – Львів, 2001.
16. Коплстон Ф.Ч. Історія середньовічної філософії. – М., 1997. – С. 379-391.
17. Кузнецов Б.Г. Ідеї і образи Відродження. – М., 1980. – С. 55-161.
18. Лосев А.Ф. Естетика Відродження. Історический смисл Відродження. – М., 1998.
19. Николай Кузанский. Сочинения в 2-х тт. Т. 1. – М., 1979.
20. Николай Кузанский. Сочинения в 2-х тт. Т. 2. – М., 1980.
21. Пашук А.І. Нариси з історії середніх віків: Підручник для студ. вищ. навч. закл. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2007.
22. Сочинения итальянских гуманистов эпохи Возрождения (XV век). – М., 1985.
23. Эстетика Ренессанса. Антология: В 2-х т. – М., 1981.
24. Рассел Б. История западной философии: В 2-х т. – М., 1993.
25. Реале Дж., Антисери Д. Западная философия от истоков до наших дней. Т.2. Средневековье. – СПб., 1994. – С.237-273.
26. Соколов В.В. Очерки философии эпохи Возрождения. – М., 1962.
27. Тажуризина З.А. Философия Николая Кузанского. – М., 1972.
28. Тажуризина З.А. Николай из Кузы // Николай Кузанский. Сочинения: В 2-х тт. – М., 1979. – Т. 1. – С. 5-46.
29. Штайнер Р. Мистика на заре духовной жизни нового времени и ее отношение к современным мировоззрениям. – Ереван, 1993.

Тема 11. Натуралістична філософія доби Відродження

1. Натурфілософія як визначальний напрямок теоретичної думки пізнього Відродження.
2. Філософія природи Бернардіно Телезіо: матерія, простір і час, саморух, життя і свідомість.
3. Система геліоцентризму Миколи Коперника.
4. Ідеї Галілео Галілея.
5. Філософський пантеїзм Джордано Бруно, та його теоретичні витоки. Основні риси світогляду:
 - а) вчення про Єдине;
 - б) онтологічна концепція: атомізм, монади, простір, час;
 - в) діалектика;
 - г) мета і принципи людського пізнання;
 - д) нескінченний Всесвіт, та ідеї нової космології.
6. Ідеї Леонардо да Вінчі.
7. Система аналогій Феофраста фон Гогенгейма (Парацельса).

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Александрова О.В. Філософія Середніх віків та доби Відродження. – К., ПАРАПА, 2002. – С.158-166.
2. Антология мировой философии: В 4-х т. – М., 1970. – Т.2. – С. 122-129, 137-141, 154-176.

3. Бруно Джордано. Диалоги. – М., 1949.
4. Бруно Джордано. О героическом энтузиазме. – М., 1953.
5. Гарэн Э. Проблемы итальянского Возрождения. – М., 1986.
6. Горфункель А.Х. Джордано Бруно. – М., 1973.
7. Горфункель А.К. Гуманизм и натурфилософия итальянского Возрождения. – М., 1977.
8. Горфункель А.К. Философия эпохи Возрождения. – М., 1980. – С. 201-300.
9. Гусев В.И. Курс лекцій з історії діалектики XIV-XVIII ст. – М., 1974. – С. 64-77.
10. Кондзьолка В.В. Історія середньовічної філософії. – Львів., 2001.
11. Кузнецов Б.Г. Джордано Бруно и генезис классической науки. – М., 1970.
12. Кузнецов Б.Г. Идеи и образы Возрождения. – М., 1980.
13. Кун Т. Структура научных революций. – М., 1977.
14. Мотрошилова Н.В. Рождение и развитие философских идей. – М., 1991. – С. 251-302.
15. Пашук А.І. Нариси з історії середніх віків: Підручник для студ. вищ. навч. закл. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2007.
16. Рассел Б. История западной философии: В 2-х тт. – М., 1993.
17. Реале Дж., Антисери Д. Западная философия от истоков до наших дней. Т. 2. Средневековье. – СПб., 1994. – С. 282-286.
18. Соколов В.В. Очерки философии эпохи Возрождения. – М., 1962.
19. Штёкль А. Джордано Бруно. – М., 1964.

Тема 12. Проблеми релігії та політики

1. Філософська антропологія Мішеля Монтеня:
 - а) спосіб філософування;
 - б) роздуми про людину.
2. Гуманізм і релігія:
 - а) гуманістична концепція християнської філософії Еразма Роттердамського;
 - б) гуманізм і реформація у теологічній спадщині Мартіна Лютера.
2. Політична філософія Нікколо Макіавеллі.
3. Соціальні утопії доби Відродження. Томас Мор і Томмазо Кампанелла.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Александрова О.В. Філософія Середніх віків та доби Відродження. – К., ПАРАПАН, 2002. – С. 100-110.
2. Антология мировой философии: В 4-х т. – М., 1970. – Т.2. – С. 92-112, 112-117, 180-192.
3. Баткин Л.М. Ренессанс и утопия // Из истории культуры средних веков и Возрождения. – М., 1976. – С. 222-244.
4. Горфункель А.Х. Гуманизм и натурфилософия итальянского Возрождения. – М., 1977.
5. Горфункель А.Х. Философия эпохи Возрождения. – М., 1980. – С. 123-159, 321-329.
6. Еразм Роттердамський. Похвала Глупоті. – К., 1979.

7. Кампанелла Томмазо. Город Солнца // Утопический роман XVI-XVII веков. – М., 1971. – С. 143-191.
8. Лютер М. О рабстве воли (Приложения) // Эразм Роттердамский. Философские произведения. – М., 1986. – С. 290-545.
9. Макиавелли Никколо. История Флоренции. – М., 1987.
10. Макиавелли Никколо. Государь. – М., 1989.
11. Монтень Мишель. Опыты. Избранные произведения: В 3-х тт. – М., 1992.
12. Мор Томас. Утопия // Утопический роман XVI-XVII веков. – М., 1971. – С. 41-141.
13. Мор Т., Кампанелла Т. Утопія. Місто Сонця. – К., 1988.
14. Осиновский И.Н. Томас Мор: утопический коммунизм, гуманизм, Реформация. – М., 1978.
15. Кондзьолка В.В. Історія середньовічної філософії. – Л., 2001.
16. Пашук А.І. Нариси з історії середніх віків: Підручник для студ. вищ. навч. закл. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. – С. 288-329.
17. Рассел Б. История западной философии: В 2-х тт. – М., 1993.
18. Реале Дж., Антисери Д. Западная философия от истоков до наших дней. Т. 2. Средневековье. – СПб., 1994. – С.287-322.
19. Ревуненкова Н.В. Ренессансное свободомыслие и идеология реформации. – М., 1988.
20. Рутенбург В.И. Титаны Возрождения. – Л., 1978.
21. Смирин М.М. Эразм Роттердамский и реформационное движение в Германии. – М., 1978.
22. Соколов В.В. Очерки философии эпохи Возрождения. – М., 1979.
23. Томас Мор. Утопія. Томмазо Кампанелла. Місто Сонця. – К., 1988.
24. Эразм Роттердамский. Философские произведения. – М., 1986.

8. МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ТА ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ ТА ІНДИВІДУАЛЬНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ

Самостійна робота є основним способом засвоєння студентом навчального матеріалу в час, вільний від обов'язкових навчальних занять, без участі викладача. Зміст самостійної роботи з предмету «Філософія Середніх віків та Відродження» визначається типовою навчальною програмою дисципліни та методичними рекомендаціями викладача.

Самостійна робота поділяється на аудиторну і позааудиторну.

Аудиторна самостійна робота реалізується під час читання лекцій і практичних занять, проведення консультацій тощо.

Самостійна робота студентів над навчальним матеріалом програми курсу, що не виноситься на розгляд під час лекційних і практичних занять (позааудиторна самостійна робота), має на меті сформувати вміння самостійно працювати над рекомендованою літературою та відповідати на поставлені в аудиторіях питання тощо.

До основних видів позааудиторної самостійної роботи студентів належить виконання **наступних** видів робіт:

- 1) опрацювання першоджерел (філософських праць) середньовічних філософів та філософів епохи Відродження;
- 2) підготовка есе та рефератів із заданих тем;
- 3) розробка електронних презентацій з обраної тематики.

Перелік тем для розробки презентацій, написання есе та рефератів

1. Місце середніх віків та середньовічної філософії в історії європейської духовної культури.
2. Джерела філософії середніх віків (антична філософія, праці Отців Церкви).
3. Роль патристики в формуванні особливостей філософії середніх віків.
4. Творчість Аврелія Августина та його роль в формуванні філософії середніх віків.
5. «Сповідання» Августина в історії філософії – проблема особистості в ранній середньовічній свідомості.
6. Творчість Боеція та його роль в формуванні філософії середніх віків.
7. «Втішання філософією» Боеція («останній римлянин» в епосі варварів).
8. Сім вільних мистецтв в філософії та навчальній практиці середніх віків.
9. Зіткнення античної теорії та християнської догматики в формуванні філософії середніх віків.

10. Каролінгське відродження та його роль в оновленні філософських практик Західної Європи.
11. Алкуїн та Рабан Мавр в історії середньовічної філософії.
12. Творчість Іоанна Скотта Еріугени в історії філософії середніх віків.
13. Проблема співвідношення віри та розуму в філософії середніх віків.
14. Загальний стан філософської думки в Західній Європі XI ст.
15. Сутність середньовічної схоластики – основні проблеми, методи, етапи розвитку.
16. Проблема універсалій в середньовічній філософії – джерела, персоналії, напрямки рішення проблеми.
17. Номіналізм, реалізм, концептуалізм в історії середньовічної філософії.
18. Життя та творчість Ансельма Кентерберійського.
19. Життя та творчість П'єра Абеляра.
20. П'єр Абеляр та проблема універсалій.
21. «Історія моїх страждань» П'єра Абеляра – проблема особистісного самовизначення в середньовічній свідомості.
22. Принципи «вірю, щоб розуміти» та «розумію, щоб вірити» в філософській традиції середніх віків.
23. Загальний стан філософської думки в Західній Європі XII ст.
24. Середньовічний університет та розвиток філософії.
25. Філософські досягнення «золотого віку схоластики».
26. Арабська та західноєвропейська філософія середніх віків – проблема впливу та запозичень.
27. Основні напрямки арабської середньовічної філософії.
28. Творчість Ібн Рушда (Аверроеса) та її сприйняття в філософській традиції Західної Європи.
29. Основні досягнення середньовічної юдейської філософії.
30. Проблема «повернення Аристотеля» в філософській та богословській традиціях середніх віків.
31. Сігер Брабантський та паризькі аверроїсти XIII ст.
32. Філософська спадщина Бонавентури.
33. Філософія XIII ст. в Англії – особливості розвитку та проблематики.
34. Місце Фоми Аквінського в філософській традиції середніх віків.
35. Проблематика буття в теорії Фоми Аквінського.
36. Проблема універсалій в теорії Фоми Аквінського.
37. Проблематика цілей та змісту людського існування в теорії Фоми Аквінського.
38. Антична філософія та християнська доктрина в творчості Фоми Аквінського.

39. Проблематика цілей та принципів існування людської спільноти згідно теорії Фоми Аквінського.
40. Розрізнення сутності та існування в творчості Фоми Аквінського.
41. Пізня схоластика – проблематика, персоналії.
42. «Друга схоластика» – теорія Франсіско Суареса.
43. Життя та творчість Уїльяма Оккама.
44. Філософська доктрина Уїльяма Оккама.
45. Містичний напрямок в філософії Середніх віків.
46. Західноєвропейський Ренесанс, його особливості.
47. Гуманістичний характер філософії Відродження.
48. Пантеїзм і натурфілософія епохи Відродження.
49. Соціально-політичні доктрини епохи Відродження.

Пристаюючи до самостійної роботи студентам необхідно:

- ✓ перевірити здобутті знання шляхом самоконтролю, відповідаючи на поставлені питання;
- ✓ виокремити ключові проблеми навчального матеріалу, що виноситься на самостійну роботу та опрацювати їх.

У процесі самостійної роботи студенти мають оволодіти вміннями та навичками:

організації самостійної навчальної діяльності;
аналізу першоджерел (філософських праць).
роботи з додатковою літературою;

9. ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ ДЛЯ ПРОВЕДЕННЯ МОДУЛЬНОГО ТА ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ ЗНАНЬ

Відповідно до положень документів, що регулюють організацію навчального процесу в ДВНЗ «Ужгородський національний університет», навчального плану спеціальності 033 «Філософія», освітнього рівня бакалавр та робочої програми з дисципліни «Філософія Середніх віків та Відродження» передбачено проведення двох модульних контрольних робіт та підсумкового контролю в формі екзамену.

Модульна контрольна робота з навчальної дисципліни «Філософія Середніх віків та Відродження» передбачає декілька варіантів завдань з переліку теоретичних питань та тестових завдань. Кожен варіант формується викладачем вибірково з нижченаведених переліків теоретичних та тестових завдань.

Екзаменаційний білет формується викладачем вибірково й складається з трьох теоретичних питань з нижченаведеного переліку.

ПЕРЕЛІК ТЕОРЕТИЧНИХ ПИТАНЬ

1. Історичні, соціальні та культурні передумови виникнення феодального способу життя, його вплив на формування світобачення.
2. Ідейні попередники християнства.
3. Ідея «середнього віку» та відношення до середньовіччя в європейській традиції.
4. Формування середньовічної філософської парадигми.
5. Історичні обставини та форми існування середньовічної філософії.
6. Філософсько-моральний зміст вчення Ісуса Христа.
7. Порівняння філософського сенсу біблейських ідей з античною філософською традицією.
8. Співвідношення змісту християнських ідей з античною філософською традицією.
9. Філософія Філона Александрійського та його філософська інтерпретація Біблії.
10. Гностична філософія, та її історична специфіка.
11. Гностицизм апостольської доби. Симон Маг.
12. Офітські секти.
13. Вчення Валентина про «єдине».
14. Гностичні вчення Василіда.
15. Дуалізм маніхейства. Вчення Мані про подвійний початок світу та людської душі. Шляхи подолання зла.

16. Доктринальні та філософські проблеми християнства.
17. Апологети як перші християнські філософи.
18. Моральні вчення апостольських отців: Ігнатій Антіохійський, Климент Римський, Пастир Гермi; Дідахе, Канони святих апостолів.
19. Юстин Мученик. Аргументи щодо переваги християнства над язическою мудрістю.
20. Ранньохристиянська апологетика: Татіян, Афінагор. Татіян про творення світу і матерії Богом «з нічого». Ідея зв'язку двох світів. Переспрямування філософії, переосмислення людського призначення. Слово як повідомлення.
21. Квінт Тертуліан. Вчення Тертуліана про співвідношення філософії та релігії, розуму та віри.
22. Александрійська богословська школа: Климент та Оріген.
23. Систематизація християнського вчення у праці Орігена «Про засади».
24. Нікейський собор і значення його рішень для формування християнсько-теологічної доктрини.
25. Каппадокійський гурток і розробка тринітарної проблематики.
26. Григорій Нісський. Подальший розвиток діалектики та вчення про людину.
27. Спадщина Августина Аврелія; основні філософські ідеї: Бог як Трійця і Бог як Абсолютна Особистість; вчення про людину; людська особистість. Про безсмертя душі; тлумачення пізнавального процесу: мета, критерій, складові; Божественне творення: структура темпоральності та вічність; питання добра і зла; енхірідіон, або світоглядні орієнтири християнства.
28. Діонісій Ареопагіт (Псевдо Діонісій) основні положення вчення: про єдино-розподілену сутність трьох іпостасей божества та Божественне Ніщо; діалектика процесу пізнання: катафатика і апофатика; небесна і земна ієрархія. Світобудова.
29. Северин Боецій про роль філософії у житті людини.
30. Максим Сповідник – послідовник Ареопагіта.
31. Виникнення ісламу. Поширення ісламської культури.
32. Місце грецької науки і філософії в культурі арабського світу.
33. «Калам» – перша форма арабської філософії.
34. Філософські погляди мутакаламів.
35. Філософська концепція мутазалітів. Васил Ібн Ата.
36. Школа ашарітів. Аль-Ашарі.
37. Філософія аль-Кінді. Погляди Аль-Кінді про пізнання, використання вчення Аристотеля про форму і матерію.
38. Аль-Фарабі – головний аристотелік арабського світу. Основні ідеї: проблема знання; «можливо суще» і «необхідно суще»; про виникнення

чотирьох елементів; про рух і його зв'язок з простором; про особливе місце людини в світі.

39. Філософські погляди Ібн-Сіни (Авіценни). Онтологічні погляди. Теоцентризм філософського вчення Авіценни. Вчення про душу. Теорія пізнання.

40. Рух суфіїв. Ідеї суфізму в працях аль Газалі.

41. Філософські погляди Ібн Хазма.

42. Ібн Баджа (Авемпаце). Філософська ідея твору «Режим самотнього» («Порадник пустинника»).

43. Ібн Туфейля (Абубацера). Філософський роман «Про Хайля, сина Якзана».

44. Філософія Ібн-Рушда. Авероїзм та його вплив на європейську філософію.

45. Єврейська філософія і арабська культура.

46. Ібн-Гебіроль (Авіцебронна). Авіцебронна про: принципи творіння світу; Божественну волю; пізнання; будову людини і будову світу (праця «Джерело знання»).

47. Ієгуда Галеві. Твір-діалог «Аль-Хазарі». Діалог між єврейськими, християнськими та мусульманськими теологами.

48. Мойсей бен-Маймун (Маймонід). Спроба поєднання філософії Аристотеля з положеннями іудаїзму.

49. Схоластика як історико-культурне явище західно-християнського Середньовіччя.

50. Етапи розвитку схоластики.

51. Доба Каролінгського відродження. Алкуїн - митець навчання.

52. Ірландські монастирські школи.

53. Філософське розуміння Іоанном Скотом Еріугеною проблеми співвідношення розуму та віри та проблеми універсалій.

54. Вчення І. Еріугени про чотири природи як інтерпретація процедури онтологізації світу. Природа людини.

55. Дискусія про універсалії в історії середньовічної філософії.

56. Теологічні наслідки розуміння філософських питань. Тлумачення Трійці (унітарний та тринітарний підхід, світоглядні принципи).

57. Філософія шкіл у X-XII ст. (Шартрська, Цистерціанська, Сет-Вікторська школи).

58. Філософська позиція Ансельма Кентерберійського щодо універсалій, сутності та існування, співвідношення віри і розуму.

59. Априорний та апостеріорний докази буття Божого Ансельма Кентерберійського.

60. Концептуалізм П'єра Абеляра.

61. Вчення про Трійцю та етичні погляди П'єра Абеляра.
62. Історико-культурний та соціальний розвиток Західної Європи у XIII ст.
63. Негативні тенденції в християнській церкві та ідеї нової церкви у XII-XIII ст.
64. Релігійні ордени та їх класифікація.
65. Бенедиктинці.
66. Франциск Ассізьський. Францисканці.
67. Доменік де Гусман. Домініканці.
68. Бонавентура (Джованні ді Фіданца): віра і розум.
69. Філософські ідеї Альберта Великого.
70. Проблема буття, п'ять доказів буття Бога Фоми Аквінського.
71. Матерія і форма у філософії Фоми Аквінського.
72. Співвідношення теології, філософії, віри і розуму у світогляді Фоми Аквінського.
73. Двоїстість істини, вирішення питання універсалій, рівні та форми пізнавальної діяльності у вченні Фоми Аквінського.
74. Вчення про особистість, проблема свободи волі та етична доктрина Фоми Аквінського.
75. Роздуми Роджера Бекона про пізнання, універсалії, аргументацію та експеримент як методи перетворення знань, експериментальну науку.
76. Розмірковування Дунса Скота про співвідношення теології і філософії.
77. Вчення про матерію і форму, про волю і розум. Тлумачення процесу пізнання у філософії Дунса Скота.
78. Проблема універсалій, вчення про поділ Дунса Скота.
79. Номіналізм пізнього Середньовіччя. Філософія Вільяма Оккама (проблема універсалій, процес пізнання, методологічний принцип).
80. Містична філософія Мейстера Екхарта.
81. Філософія Григорія Палами – обґрунтування візантійського містичного ісихазму.
82. Головні риси та основні напрямки розвитку філософії Відродження
83. Основні філософські ідеї Данте Аліг'єрі (божественне творення, душа, про призначення людини).
84. Гуманізм Франческо Петрарки. Самопізнання і самосвідомість особистості
85. Етико-політичні дебати Поджо Браччоліні та Леонардо Бруні.
86. Неопікуреїзм Лоренцо Валла і його етична позиція щодо розуміння блага, природи задоволення, принципу шляхетної насолоди.

87. Теоретичні погляди Ніколи Кузанського: проблема співвідношення Бога та Універсуму, ідея саморозгортання Абсолюту, містичний панентеїзм, вчення про богоподібність людини, вчення про пізнання.
88. Марсilio Фічіно і платонівська академія у Флоренції. Неоплатонічна інтерпретація переходу від Бога до природи. Вчення про світову ієрархію.
89. Джованні Піко делла Мірандола. Проблема людської свободи.
90. Містичний пантеїзм Якоба Бьоме. Теософія і діалектика.
91. Натурфілософія як визначальний напрямок теоретичної думки пізнього Відродження.
92. Філософія природи Бернардіно Телезіо: матерія, простір і час, саморух, життя і свідомість.
93. Філософський пантеїзм Джордано Бруно, та його теоретичні витоки. Основні риси світогляду.
94. Система геліоцентризму Миколи Коперника.
95. Ідеї Галілео Галілея.
96. Ідеї Леонардо да Вінчі.
97. Система аналогій Феофраста фон Гогенхейма (Парацельса).
98. Філософська антропологія Мішеля Монтеня: пізнання і принцип сумніву; спосіб філософування; роздуми про людину.
99. Гуманістична концепція християнської філософії Еразма Роттердамського.
100. Гуманізм і реформація у теологічній спадщині Мартіна Лютера.
101. Політична філософія Нікколо Макіавеллі.
102. Політична теорія абсолютизму Жана Бодена.
103. Теорія природнього права Гуго Гроція.
104. Соціальні утопії доби Відродження. Томас Мор і Томмазо Кампанелла.

10.ТЕСТОВІ КОНТРОЛЬНІ ЗАВДАННЯ

1. Початковим етапом середньовічної філософії є:

- а) схоластика;
- б) томізм;
- в) реалізм;
- г) апологетика.

2. Що, згідно з Августином Блаженным, є джерелом зла?

- а) віра;
- б) цінності;
- в) розум;
- г) інтуїція.

3. Хто з середньовічних філософів обґрунтував необхідність церковної організації як посередника між Богом і віруючими та про розвиток історії як боротьбу двох гравців – земного і Божественного:

- а) Росцелін;
- б) Т. Аквінський;
- в) Тертуліан;
- г) Августин Блаженний.

4. Що в дійсності означає «віра в Бога» в християнстві?

- а) віра в те, що Бог існує;
- б) віра в життя;
- в) віра в те, що Бог дарує вічне життя тим, хто слідує його заповідям;
- г) віра в чудо.

5. Кому належить вислів: «Вірю, тому що абсурдно»?

- а) Татіан;
- б) Августин;
- в) Григорій Нісський;
- г) Квінт Тертуліан.

6. Основним принципом середньовічної європейської філософії був:

- а) антропоцентризм;
- б) геліоцентризм;
- в) теоцентризм;
- г) космоцентризм.

7. У творчості якого філософа відбувся синтез античної філософії і християнської традиції:

- а) Платон;
- б) Августин;
- в) Флавій;

г) Татіан.

8. Апофатичний спосіб філософського осмислення Бога:

- а) сутність Бога може бути визначена лише священниками і католиками;
- б) сутність Бога осяжна і визначима засобами людської мови і понять;
- в) сутність Бога осяжна, але невизначима засобами людської мови, крім понять;
- г) сутність Бога неосяжна і невизначима засобами людської мови і понять;
- д) сутність Бога неосяжна, але визначима засобами людської мови.

9. Яка з нижче наведених особливостей не є у середньовічній у філософській думці?

- а) есхатологізм;
- б) авторитаризм;
- в) екзегетичність;
- г) сцієнтизм.

10. Кому належить дана ідея: зло - це незавершене добро, неповне добро, відсутність добра, брак добра, відверненням від вищих цілей:

- а) Климент Римський;
- б) Крікей;
- в) Августин;
- г) Татіан.

11. Визначте онтологічний принцип середньовічної філософії:

- а) раціоналізм;
- б) креаціонізм;
- в) формалізм;
- г) ідеалізм.

12. Які завдання стояли перед патристикою?

- а) захист християнства від критики і нападок античних філософів;
- б) раціональне пояснення догматів релігії на основі Священного Писання;
- в) здійснення синтезу християнського учення з античною філософією;
- г) вчення про співвідношення віри і розуму.

13. У Середньовіччі філософія по відношенню до теології вважалась:

- а) матір'ю;
- б) сестрою;
- в) служанкою;
- г) нянею.

14. Теоцентризм – світоглядна позиція, основу якої лежить уявлення про чільності:

- а) Бога;
- б) людини;

- в) природи;
- г) космосу.

15. Яким чином сходить на людину Божя благодать?

- а) благодать дається за заслуги;
- б) благодать досягається добрими вчинками;
- в) благодать осягається молитвами;
- г) благодать – Божий дар.

16. Визначте гносеологічний принцип Середньовічної філософії:

- а) раціоналізм;
- б) провіденціалізм;
- в) одкровення;
- г) релятивізм.

17. Що таке апологетика?

- а) захист християнства від критики і нападок античних філософів;
- б) раціональне пояснення догматів релігії на основі Священного Писання;
- в) здійснення синтезу християнського учення з античною філософією;
- г) вчення про співвідношення віри і розуму.

18. Видатний представник патристики, автор творів «Сповідь», «Про Град Божий»

- а) Климент Александрійський;
- б) Мейстер Екхарт;
- в) Августин Аврелій;
- г) Цицерон.

19. Філософія у середні віки займала підлегле становище стосовно:

- а) богослов'я;
- б) науки;
- в) психології;
- г) етики.

20. Хто з арабських філософів коментував твори Стагірита?

- а) аль Фарабі;
- б) Ібн Хазм;
- в) Аверроес;
- г) Ібн Туфель.

21. При переході від епохи античності до європейського середньовіччя важливу роль відіграло:

- а) змішування різних етносів та культур у межах Римської імперії;
- б) загальна криза рабовласницького суспільства та формування засад феодального суспільства

- в) загальна соціальна та духовна ситуація в Римській імперії, коли ніщо матеріальне і не могло виконати роль надійних життєвих опор для людини;
- г) втрата найперших життєвих орієнтирів.

22. На учення, яких античних філософів спиралася середньовічна філософія Західної Європи?

- а) Платон, Піфагор;
- б) Парменід, Аристотель;
- в) Платон, Аристотель;
- г) Парменід, Ксенофан.

23. «Шестоднев» - це твір, у якій викладалися:

- а) православна аксіологія і етика;
- б) християнська онтологія і космогонія;
- в) метафізика каббали;
- г) середньовічна історіософія.

24. Сукупність релігійних доктрин і навчань про суті і дії Бога:

- а) теологія;
- б) монадологія;
- в) антропоцентризм;
- г) феноменологія.

25. Хто з названих філософів є представником Багдадської філософської школи:

- а) Ібн Гібероль;
- б) Ібн Туфель;
- в) аль Фарабі;
- г) аль-Кінді.

26. У якій роботі Августин аналізує свій внутрішній світ, що є прикладом самопізнання?

- а) Сповідь;
- б) Град Божий;
- в) Апології;
- г) Шестоднев.

27. Катафатичний спосіб філософського осмислення Бога:

- а) сутність Бога може бути визначена лише священниками і католиками;
- б) сутність Бога осяжна і визначима засобами людської мови і понять;
- в) сутність Бога осяжна, але невизначима засобами людської мови, крім понять;
- г) сутність Бога неосяжна і невизначима засобами людської мови і понять;
- д) сутність Бога неосяжна, але визначима засобами людської мови.

28. Твори ранньохристиянської літератури, не включені в біблійний канон, тобто визнані офіційної церквою «хибними»:

- а) Хроніки;
- б) Апології;
- в) Євангелія;
- г) Апокрифи.

29. Хто з арабських середньовічних філософів є автором твору «Про класифікацію книг Аристотеля?»

- а) аль-Фарабі;
- б) Ібн Хазм;
- в) аль-Кінді;
- г) Ібн Баджа (Авемпаце).

30. Хто з християнських філософів вважав, що віра вища за розум?

- а) Северин Боецій;
- б) Татіан;
- в) Григорій Нісський;
- г) Августин Блаженний.

31. Як називається філософія, що захищала християнство від критики античних мислителів?

- а) схоластика;
- б) апологетика;
- в) гностицизм;
- г) патристика.

32. Принцип, за яким бог визначає увесь перебіг відчуття історії і долю кожної людини:

- а) фідеїзм;
- б) провіденціалізм;
- в) креаціонізм;
- г) монотеїзм

33. Есхатологія – це:

- а) вчення про цінності;
- б) вчення про буття, його фундаментальні принципи;
- г) вчення про кінцеву долю світу;
- г) вчення про походження богів.

34. Хто з названих філософів є представником Кордовської філософської школи:

- а) Ібн Гібероль;
- б) Ібн Туфель;
- в) аль-Фарабі;

г) Ібн-Рушд.

35. Як називається учення «отців церкви» 2-6 ст., згідне зі Священним Писанням і визнане церквою?

- а) стоїцизм;
- б) маніхейство;
- в) патристика;
- г) гностицизм.

36. Як називається філософія, що ставить своїм завданням тлумачення Священного Писання?

- а) герменевтика;
- б) екзегетика;
- в) містика;
- г) есхатологія.

37. Обмеження чи придушення чуттєвих бажань, добровільне перенесення болю, самотності:

- а) аскетизм;
- б) гедонізм;
- в) раціоналізм;
- г) епікурейство.

38. Рятівник, рятівник від бід, помазаник Божий:

- а) ігумен;
- б) авторитет;
- в) месія;
- г) інок.

39. Розмістіть в хронологічному порядку наступних філософів:

- а) Северин Боецій;
- б) Августин Аврелій;
- в) Квінт Теутуліан;
- г) Т. Аквінський.

40. Яка ідея стала основою середньовічної онтології?

- а) творіння;
- б) одкровення;
- в) геліоцентризму;
- г) антропоцентризму.

41. У чому полягає суть теоцентризму?

- а) Бог є реальністю, що визначає віру;
- б) Бог є реальністю, що визначає цінності;
- в) Бог є реальністю, що визначає буття світу;
- г) Бог є реальністю, що визначає час.

42. Світоглядний принцип, за яким світ створений Богом з нічого, називається:

- а) креаціонізм;
- б) діалектика;
- в) дуалізм;
- г) монотеїзм.

43. Хто із нижчезазначених християнських філософів входив у когорту і «великих каппадокійців»?

- а) Альберт Великий;
- б) Григорій Нісський;
- в) Іоан Златоуст;
- г) Григорій Назіанзін (Богослов).

44. Септуагінта – це:

- а) грецький переклад 72-ма книжниками Старого Заповіту, що виник серед юдеїв у Єгипті у III - II ст. до н. е.;
- б) латинський переклад 72-ма книжниками Старого Заповіту, що виник серед римлян у Римі у III - II ст. до н. е.;
- в) грецький переклад 50-ма книжниками Нового Заповіту, що виник серед юдеїв у Єгипті у III - II ст. до н. е.;
- г) латинський переклад 12-ма книжниками Нового Заповіту, що виник серед римлян у Римі у III - II ст. до н. е.;
- д) латинський переклад 12-ма книжниками Біблії, що виник серед греків у Афінах у III - II ст. до н. е.

45. Яка ідея стала основою середньовічної гносеології?

- а) творіння;
- б) антропоцентризму;
- в) геліоцентризму;
- г) одкровення.

46. Яка ознака була характерна для середньовічної філософії?

- а) теоцентризм;
- б) космоцентризм;
- в) геоцентризм;
- г) антропоцентризм.

47. Вчення про врятування душі:

- а) метафізика;
- б) сотеріологія;
- в) діалектика;
- г) деонтологія.

48. Еманация – це:

- а) уявлення про поступові, тривалі кількісні зміни в певному стані будь-якої системи;
- б) перехід від вищого і досконалого онтологічного ступеня Універсаму до менш досконалих і нижчих його ступенів;
- в) уявлення про глибокі, якісні зміни в стані системи, які переривають еволюційний період її розвитку;
- г) галузь знання про творчу діяльність, пов'язану з пошуками шляхів відкриття нового в судженнях, ідеях, діяннях.

49. Хто з арабських середньовічних філософів є автором твору «Режим самотнього» («Порадник пустинника»)?

- а) аль-Фарабі;
- б) Ібн Хазм;
- в) аль-Кінді;
- г) Ібн Баджа (Авемпаце).

50. Схоластика – це:

- а) теорія й практика, що дозволяє злитися з божеством в екстазі;
- б) вчення про походження Бога;
- в) філософія, що заперечує роль розуму в збагненні сутності Бога;
- г) тип філософствування, що відрізняється умоглядністю і перевагою теоретико-пізнавальних проблем.

51. Однією з основних ідей епохи Відродження є:

- а) вільний громадянин;
- б) підприємець, людина-купець;
- в) гармонійно розвинена людина, що прагне досягнути щастя на землі;
- г) лицар – воїн.

52. Термін «гуманізм» у добу Відродження означав:

- а) освіченість, світськість;
- б) розумність, раціональність;
- в) моральність, естетичність;
- г) релігійність, прагнення до щастя.

53. Принцип виправдання Бога за існування зла в світі називається:

- а) креаціонізм;
- б) теодицея;
- в) індетермінізм;
- г) детермінізм.

54. Спосіб пізнання – передача людині істин, що виходять від Бога і відображають Його волю, є:

- а) номіналізм;

- б) креаціонізм;
- в) одкровення;
- г) реалізм.

11. КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ СТУДЕНТІВ

Оцінювання знань студентів здійснюється відповідно до положень «Про організацію освітнього процесу в Державному вищому навчальному закладі «Ужгородський національний університет»» (п.5.2, 5.3), «Про порядок та методику проведення семестрових (курскових) екзаменів і заліків в Ужгородському національному університеті» затверджених наказом ректора ДВНЗ «УжНУ» №698/01-17 від 08.05.2015 р. та «Про оцінювання навчальних досягнень студентів ДВНЗ «УжНУ» за кредитно-модульною системою» затвердженого наказом ректора ДВНЗ «УжНУ» № 503/01-17 від 03.03.2015 р. (п.2.2.).

Перевірка рівня навчальних досягнень студентів з дисципліни «Філософія Середніх віків та Відродження» здійснюється на основі результатів модульних та підсумкового (іспит) контролів знань студентів.

Для оцінювання знань студентів будуть використані наступні групи методів контролю:

- ✓ методи усного контролю (відповідь студента на окреме питання теми у індивідуальній та фронтальній формах та на екзамену; бесіда під час роз'яснення проблемного питання; захист презентації або реферату чи есе).
- ✓ письмовий контроль (виконання тестових завдань та індивідуальної роботи; поточна контрольна робота, модульна контрольна робота).

Формами контролю є:

- письмова контрольна робота (відповіді на питання лекційного курсу, вирішення завдань, вправ тощо);
- тестування знань студентів із певного модуля лекційного курсу;
- усне опитування;
- виступ на семінарських заняттях (із рефератом, доповіддю, у дискусії тощо);
- написання есе;
- аналіз першоджерел (філософських текстів);
- захист індивідуального завдання;
- виконання домашнього завдання;
- модульний контроль;
- іспит.

Модульний контроль складається з **поточного контролю та модульного контрольного оцінювання**. Упродовж кожного семестру

проводяться два модульні контролю, обов'язкові для всіх студентів. Модульний контроль (МК) № 1 включає навчальний матеріал змістового модуля 1 (теми 1-13) та змістового модуля 2 (теми 14-32).

Поточний контроль знань здійснюється за складовими: перевірка знань студента на практичних заняттях і контроль за виконанням індивідуальних завдань та самостійної роботи.

Максимальна оцінка поточного контролю становить 50 балів.

Модульне контрольне оцінювання (МКО) проводиться в письмовій формі, у термін визначений розкладом. Завдання для МКО включає два теоретичні питання (кожне оцінюється max 15 балів) і 20 тестів (max 20 балів). **Максимальна кількість балів за МКО – 50.**

Максимальна кількість балів за модульний контроль – 100 балів.

Сумарна кількість балів модульного контролю визначається як середнє арифметичне балів за два модулі і складає максимум 100 балів.

Підсумковий контроль (іспит) проводиться у відповідності до розкладу заліково-екзаменаційної сесії, в усній формі.

Підсумковий контроль проводиться за навчальним матеріалом, визначеним цією робочою навчальною програмою у повному обсязі.

Максимальна оцінка з підсумкового (семестрового) контролю становить 100 балів.

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсового проекту (роботи), практики	для заліку
90 – 100	A	відмінно	зараховано
82-89	B	добре	
74-81	C		
64-73	D	задовільно	
60-63	E		
35-59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
0-34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

12. РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Першоджерела

1. Абеляр Петр. Теологические трактаты. – М., 1995.
2. Аврелий Августин. Исповедь. – М., 1991.
3. Ансельм Кентерберийский. Сочинения. – М., 1995.
4. Антология мировой философии: В 4 тт. – М., 1969. – Т.2. – С. 53-222, 581-625, 787-908.
5. Антология средневековой мысли (Теология и философия европейского Средневековья). В 2 тт. – СПб., РХГИ. 2001.
6. Апокрифы древних христиан. – М., 1989.
7. Беме Я. Аврора, или Утренняя Заря в восхождении. – СПб., 1994.
8. Бернард Клервоский. О благодати и свободе воли // Средние века. Вып. 45. – М., 1982.
9. Библия. – М., 1988.
10. Благая весть. Новый завет. – М., 1990.
11. Блаженный Августин. Энхиридион или О вере, надежде и любви. – К., 1996.
12. Бл. Иоанн Дунс Скот. Трактат о Первоначале. – М., 2001.
13. Бл. Иоанн Дунс Скот. Избранное. – М., 2001.
14. Бонавентура. Путеводитель души к Богу. – М., 1993.
15. Боецій. Розрада від філософії. – К., 2002.
16. Бруно Д. О героическом энтузиазме. – М., 1953.
17. Данте Алигьери. Божественная комедия. – М., 1967.
18. Данте Алигьери. Малые произведения. – М., 1968.
19. Дионисий Ареопагит. Мистическое богословие. Письма. Божественные имена // Мистическое богословие. – К., 1991.
20. Дионисий Ареопагит. О божественных именах. О мистическом богословии. – СПб., 1995.
21. Дионисий Ареопагит. О небесной иерархии. – СПб., 1997.
22. Дідахе. – Львів: Свічадо, 2002.
23. Гностики или о лжеименном знании. – К., 1996.
24. Григорий Нисский. Об устройении человека. – СПб., 1995.
25. Григорій Нісський. Життя Мойсея. – Львів: Свічадо. 2001.
26. Григорий Палама. Триады в защиту священно-безмолвствующих. – М., 1995.
27. Еразм Роттердамський. Похвала Глупоті. – К., 1979.
28. Кампанелла Т. Город Солнца // Утопический роман XVI-XVI веков. – М., 1971. – С. 143-191.
29. Лоренцо Валла. Об истинном и ложном благе. О свободе воли. – М., 1989.
30. Макиавелли Н. Государь. – М., 1989.
31. Максим Исповедник. Комментарии на книгу Дионисия Ареопагита О божественных именах. О мистическом богословии // Дионисий Ареопагит. О божественных именах. О мистическом богословии. – СПб., 1995.
32. Максим Исповедник. Четыреста глав о любви // Добротолюбие: В 5 тт. – М., 1992. – Т. 3. – С. 163-229.

33. Макьявелли Н. История Флоренции. – М., 1987.
34. Монтень Мишель. Опыты. Избранные произведения в 3-х тт. – М., 1992.
35. Мор Т. Утопия // Утопический роман XVI-XVII веков. – М., 1971. – С. 41-141.
36. Немезий Эмесский. О природе человека. – М., 1998.
37. Николай Кузанский. Об ученом незнании // Сочинения в 2 тт. – М., 1980. – Т. 1. – С. 47-184.
38. Николай Кузанский. Апология ученого незнания // Там само. – Т. 2. – С. 5-33.
39. Николай Кузанский. О вершине созерцания. // Там само. – Т. 2. – С. 417-432.
40. Ориген. О началах. – Самара, 1993.
41. Ориген. Против Цельса. – М., 1996.
42. Памятники средневековой латинской литературы IV-IX веков. – М., 1970.
43. Пастырь Гермы. – М., 1997.
44. Патристика. Новые переводы, статьи. – Нижний Новгород, 2001.
45. Петрарка Франческо. Избранное. – М., 1974.
46. Петрарка Франческо. Эстетические фрагменты. – М. 1963.
47. Плотин. Эннеады: В 2 тт. – К., 1995-1996.
48. Ранние отцы церкви. – Брюссель, 1988.
49. Св. Франциск Ассизский. Сочинения. – М., 1995.
50. Сочинения итальянских гуманистов эпохи Возрождения (XV в). – М., 1985.
51. Сузо Г. Книжица истины / Майстер Экхарт. Об отрешенности. – М.-СПб., 2001.
52. Тертуллиан. Избранные сочинения. – М., 1994.
53. Томас Мор. Утопия. Томмазо Кампанелла. Место Сонця. – К., 1988.
54. Уильям Оккам. Избранное. – М., 2002.
55. Фома Аквинский. Сочинения. – М., 2002.
56. Фома Аквинский. Сумма против язычников. Книга первая. – Долгопрудный, 2000.
57. Фома Аквинский. Сумма теологии. Ч.1. – К., 2002.
58. Фома Аквинский. О сущем и сущности // Историко-философский ежегодник - 88. – М., 1988.
59. Фома Аквинский. О началах природы // Время, истина, субстанция: от античной рациональности к средневековой. – М., 1991.
60. Чаша Гермеса. – М., 1996.
61. Экхарт Мейстер. Духовные проповеди и рассуждения. – М., 1991.
62. Экхарт Майстер. Об отрешенности. – М.-СПб., 2001.
63. Эразм Роттердамский. Философские произведения. – М., 1986.
64. Эстетика Ренессанса. Антология: В 2-х тт. – М., 1981.

Підручники, посібники, монографії

1. Аверинцев С.С. Поэтика ранневизантийской литературы. – М., 1997.
2. Аверинцев С.С. Софія-Логос. Словник. – К., 1999.

3. Александрова А.В. Об особенностях диалектики патристики /Філософсько-антропологічні студії 2001. – К.: Стилос. 2001. – С. 239-258.
4. Александрова О.В. Досвід сходження у філософії східної патристики як джерело формування цілісності духу особистості /Наукові записки. Том XII. Філософський факультет. – К., КНУШТ, 2004. – С. 27-35
5. Баткин Л.М. Итальянские гуманисты: стиль жизни и стиль мышления. – М., 1978.
6. Бибахин В.В. Язык философии. – М., 1994.
7. Боргош Ю. Фома Аквинский. – М., 1975.
8. Бычков В.В. Эстетика Аврелия Августина. – М., 1984.
9. Бычков В.В. Эстетика поздней античности. – М., 1981.
10. Ванеев А.А. Два года в Абези. В память о Л.П.Карсавине. – Брюссель, 1990.
11. Владимирский Ф.С. Отношение космологических и антропологических воззрений Немезия к патристической литературе и влияние его на последующих писателей // Немезий Эмесский. О природе человека. Приложение. – М., 1998.
12. Гарнцев М.А. Проблема самосознания в западноевропейской философии. – М., 1987.
13. Гарэн Э. Проблемы итальянского Возрождения. – М., 1986.
14. Горфункель А.Х. Гуманизм и философия итальянского Возрождения. – М., 1977.
15. Горфункель А.Х. Философия эпохи Возрождения. – М., 1980.
16. Гуревич А.Я. Категории средневековой культуры. – М., 1979.
17. Гуревич А.Я. Средневековый мир: культура безмолвствующего большинства. – М., 1994.
18. Джохадзе Д.В., Стяжкин Н.И. Введение в историю западно - европейской средневековой философии. – Тбилиси., 1981.
19. Добиаш-Рождественская О.А. Культура западно-европейского средневековья. – Л., 1987
20. Жильсон Э. Разум и откровение средние века // Богословие в культуре средневековья. – К., 1992. – С. 5-49.
21. Жильсон Э. Философ и теология. – М., 1995.
22. Жильсон Э. Философия в средние века. – М., 2004.
23. Задворный В.Л. Святой Бонавентура и его эпоха // Бонавентура. Путеводитель души к Богу. – М., 1993. – С. 4-34.
24. Зеньковский В.В. Основы христианской философии. – М., 1997.
25. Из истории культуры средних веков и Возрождения. – М., 1976.
26. Иоанн Павел II. Свет с Востока // Символ. – Париж, 1995. – № 33.
27. История лингвистических учений. Позднее средневековье. – СПб., 1991.
28. Карсавин Л.П. Католичество. Общий очерк. – Петроград, 1918. Фототипическое изд. Брюссель, 1974.
29. Карсавин Л.П. Культура средних веков. – К., 1995.
30. Карсавин Л.П. Святые отцы и учителя Церкви. – М., 1994.
31. Кассирер Э. Избранное: Индивид и космос. – М.-СПб., 2000.

32. Кондзьолка В.В. Історія середньовічної філософії. – Львів, 2001.
33. Коплстон Ф.Ч. Аквинат. Введение в философию средневекового мыслителя. – Долгопрудный, 1999.
34. Кополстон Ф. Ч. Середньовічна філософія. – К., 1997. – С. 9-26.
35. Кремона Карло. Августин из Гиппона. Разум и вера. – М., 1995.
36. Кузнецов Б.Г. Идеи и образы Возрождения. – М., 1979.
37. Курантов А.П., Стяжкин Н.И. Уильям Оккам. – М., 1978.
38. Лосев А.Ф. История античной эстетики. Последние века. – М., 1988.
39. Лосев А.Ф. Эстетика Возрождения. – М., 1998.
40. Майоров Г.Г. Формирование средневековой философии. – М., 1979.
41. Маритен Ж. Философ в мире. – М., 1994.
42. Мейендорф Иоанн. Введение в святоотеческое богословие. – Вильнюс-Москва, 1992.
43. Неретина С.С. Верующий разум. К истории средневековой философии. – Архангельск, 1995.
44. Неретина С.С. Слово и текст в средневековой культуре. Миф. Время. Загадка. – М., 1994.
45. Попов П.С., Стяжкин Н.И. Развитие логических идей от Античности до эпохи Возрождения. – М., 1974.
46. Поснов М.Э. Гностицизм II века и победа христианской церкви над ним. – Киев, 1917.
47. Рассел Б. История Западной философии: В 2 тт. – М., 1993.
48. Рутенбург В.И. Титаны Возрождения. – Л., 1976.
49. Свежавски С. Святой Фома, прочитанный заново // Символ. – Париж, 1995. - № 33.
50. Свенцицкая И.С. Изгои Вечного города. Первые христиане в Древнем Риме. – М., 2006.
51. Словарь средневековой культуры. – М., 2003.
52. Соколов В.В. Средневековая философия. – М., 1979.
53. Стикко М. Святой Франциск Ассизский. – Париж, 1992.
54. Уколова В.И. Последний римлянин Боэций. – М., 1987.
55. Философия западноевропейского Средневековья. – СПб., 2005.
56. Хейзинга Й. Осень средневековья: В 3 тт. Т. 1. – М., 1995.
57. Цветочки святого Франциска Ассизского. – Брюссель, 1974.
58. Чанышев А.Н. Курс лекций по древней и средневековой философии. – М., 1991.
59. Честертон Г.К. Вечный человек. – М., 1991.
60. Штекль А. История средневековой философии. – СПб., 1996.
61. Эстетика Ренессанса. Антология: В 2 тт. – М., 1981.